

Творча спілка вчителів України
Асоціація вчителів української мови

ОЛЕКСАНДРА ГЛАЗОВА

РІДНЕ СЛОВО

**Посібник з розвитку
зв'язного мовлення**

7 КЛАС

Рекомендовано Міністерством освіти України

Київ
«Магістр-S»
1997

У посібнику зібрано й систематизовано матеріал, який упродовж навчального року семикласники вивчають на уроках розвитку зв'язного мовлення. Посібник укладено відповідно до вимог чинної програми. Він не дублює, а доповнює підручник мови для 7 класу.

Система поданих у посібнику вправ готує семикласників до роботи над твором-описом зовнішності людини, твором про процес праці, твором-роздумом дискусійного характеру. Посібник передбачає підготовку учнів до роботи над оповіданням за поданим сюжетом. Посібник ознайомлює семикласників з особливостями публіцистичного та офіційно-ділового стилів, готує до складання ділових паперів.

До посібника введено рубрику «Спілкуймося правильно!», де згруповано лексику до певної теми («У громадських місцях», «Дорогі мені люди», «На класних зборах» тощо), подано зразки діалогів, ситуативні вправи. Тексти для вправ узято з усної народної творчості, творів класиків української літератури та сучасних письменників. Посібник уміщує тексти для усних і письмових переказів.

Посібник призначений для учнів сьомого класу.

Учителі можуть використовувати видання як методичний посібник та збірник дидактичного матеріалу. Студенти педагогічних вузів можуть скористатися посібником для підготовки до занять з методики викладання української мови.

ЮНІ ДРУЗІ!

Мова народу – найдорожчий скарб, переданий нам попередніми поколіннями, скарб, викоханий і злеланий у пісні, казці, приказці. У мові відбито характер народу, його історію, його душу. Саме мова є найпершою ознакою неповторності, індивідуальності народу.

Щоб відчувати себе кровинкою свого народу, потрібно опанувати рідну мову, добре оволодіти мовленням. Щоб стати гідним громадянином України, прислужитися народові, потрібно навчатися користуватися всіма багатствами мовних засобів, адже таке вміння є необхідним в усіх сферах життя нашого суспільства.

У цій книжці зібрано матеріал, який протягом навчального року ви будете вивчати на уроках розвитку зв'язного мовлення. Посібник допоможе поновити в пам'яті все вже відоме вам про текст, типи та стилі мовлення, допоможе навчитися усно й письмово переказувати тексти, працювати над творами.

Посібник уміщує розділ «Спілкуймося правильно!». Тут подано слова та словосполучення, вживання яких є доречним у певній ситуації спілкування, а також наведено зразки різноманітних діалогів. Адже це дуже важливо – навчатися грамотно спілкуватися!

Не забувайте, що істинна любов до своєї землі немислима без знання рідної мови, без доброго володіння мовленням, без постійного прагнення самовдосконалюватися в цьому.

ЗМІСТ

Повторення вивченого про мовлення, спілкування, текст	3
Повторення відомостей про стилі та типи мовлення	5
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	10
У громадських місцях	
Детальний і стислий перекази розповідного тексту	11
§1. Особливості побудови розповіді про процес праці	16
§2. Переказ тексту-розповіді про процес праці	20
§3. Твір-розповідь про процес праці	23
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	24
Моє улюблене заняття	
§4. Особливості побудови опису зовнішності людини	26
§5. Переказ розповідного тексту з елементами опису зовнішності людини	29
§6. Твір-опис зовнішності людини	33
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	34
Дорогі мені люди	
§7. Поняття про публіцистичний стиль мовлення	36
§8. Детальний усний переказ тексту публіцистичного стилю	39
§9. Особливості побудови роздуму	40
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	42
На класних зборах	
§10. Усний твір-роздум дискусійного характеру	43
§11. Замітка дискусійного характеру в газету	47
§12. Твір-оповідання за поданим сюжетом	49
§13. Ділові папери. Розписка	51

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ПРО МОВЛЕННЯ, СПІЛКУВАННЯ, ТЕКСТ

1. Прочитати народну казку. Що таке мова і що таке мовлення? Як, на вашу думку, могла спілкуватися героїня казки після того, як онімїла? Чи ж може таке спілкування замінити спілкування за допомогою мовлення? Чому?

СИРІТКА Й ГАДЮКА

Пасла сирітка Галинка в лісі корову й вишивала. Підлізла до дівчини гадюка з коронкою на голові, звилась у коліщатко й дивиться: куди Галя голкою поведе, туди гадюка головою. Побачила дівчина гадюку й скрикнула від переляку.

А змія говорить:

- Не бійся мене, Галиночко! Я така ж, як ти, самотня й нещасна. Будь мені, Галю, посестрою!

Здивувалася Галинка: невже вона зміїну мову розуміє?

- Не дивуйся, дівчино! – каже їй гадюка. – Я по-людськи з тобою говорю, бо насправді я не змія, а зачарована відьмою дівчина. Врятувати мене може тільки вірна посестра... Та ти не погодишся, бо зміїна посестра мусить оніміти...

Пожаліла сирітка зачаровану дівчину-гадюку й погодилася на посестримство.

Прийшла оніміла Галинка додому. Ще більше люта мачуха почала над сиріткою збиткуватись. А тоді зовсім з хати прогнала. Тяжкою працею дівчина на кусень хліба заробляла. А що була німа, то жилося їй через це ще тяжче.

Якось наснився дівчині сон, ніби приповзла до неї гадюка й говорить: «Чи ж я тобі, Галиночко, щось зле зробила, що ти мене забула? Я ж твоя посестра!».

Схопилася дівчина вранці в ліс, де тоді корову пасла. А гадюка вже чекає. Повела вона Галю в повну золота й самоцвітів глибоку печеру й каже:

- Вірна моя посестро, ти заради мене найдорожчого позбулась – слова. Знаю, що не замінить його жодне в світі багатство. Та все ж візьми собі хоч трохи самоцвітів і золота, все-таки легше тобі в світі житиметься...

Тяжко образилася Галинка на посестру. Повернулася, щоб піти геть з печери. Тут гадюка торкнулася дівчини своєю коронкою, і відчула Галя, що може говорити. Тільки повернулася до посестри, щоб гірку образу висловити, як луснула зміїна шкура, й стала гадюка дівчиною.

Узяли посестри в печері самоцвіти й золото, побудували розкішний палац і зажили в достатку й злагоді.

Народна казка

2. Прочитати. Чи є подане висловлювання текстом? Чому ви так гадаєте? Які ознаки тексту вам відомі? Чи всі вони притаманні поданому висловлюванню?

ПОБРАТИМСТВО (ПОСЕСТРИМСТВО)

Побратимство (посестримство) – звичай духовного споріднення, який сягає найдавніших часів. Мотиви побратимства присутні в билинах України-Русі, в українських легендах (про Котигорошка, Вернигору, Вернидуба). Принципи побратимства шанувались на Запорізькій Січі.

Звичай широко побутував у повсякденному житті українців до початку ХХІ ст..

Оформлення акту братання відбувалося в присутності односельців. Обряд супроводжувався примовляннями, молитвою, цілуванням ікони, перев'язуванням рушниками. Обмінювалися хрестами, святими образами. Частиною обряду був обмін подарунками: худобою, вуликами, рушниками.

Укладали союз, як правило, небагаті одинокі люди, щоб допомагати одне одному. Відносини побратимства встановлювали на все життя і вважали їх такими ж обов'язковими і священними, як і родинні зв'язки. Звичай визнавався й освячувався православною церквою.

З довідника

Текст – це група речень, об'єднаних темою та головною думкою.

Речення в тексті розташовані в послідовності, яка потрібна для розкриття теми.

Речення тільки висловлює якусь думку. Висловлена ж у тексті думка має розвиток за рахунок того, що кожне речення до вже відомого додає щось нове.

Ознаки тексту такі:

- пов'язаність речень за змістом (темою);
- наявність головної думки, її розвиток;
- певна послідовність речень;
- зв'язок речень між собою за допомогою займенників, синонімів, повторів, спільнокореневих слів, сполучників.

3. Прочитати. Назвати притаманні висловлюванню ознаки тексту. Дібрати заголовок. Що дібраний вами заголовок відбиває – тему тексту чи його основну думку?

Мова – неоціненний скарб народу, найголовніший літопис його життя. У її глибинах – могутній розум, витончений смак, праця зосередженої думки, високі духовні злети. І щоб оволодіти скарбом, людина мусить постійно докладати зусиль, усвідомлюючи, що існує складна наука рідної мови.

Уже немовля пізнає таємничу красу звуків, слово допомагає дитині освоювати світ, учить її думати, а школа формує, кладе знання про мову на твердий підмурівок. І в зрілому віці ця наука триває, бо, як висловлюються мудреці, «нерозумний той, хто думає, що свою мову добре знає».

З посібника

4. Виразно прочитати. Визначити тему та головну думку тексту.

Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.
Як ту мову забувати,

Котрою учила
 Нас всіх ненька говорити,
 Ненька наша мила?
 У тій мові ми співали,
 В ній казки казали,
 У тій мові нам минувшість
 Нашу відкривали.

.....
 Ой тому плекайте, діти,
 Рідну нашу мову,
 Вчіться складно говорити
 Своїм рідним словом!

1869 р.

С. Воробкевич

ПОВТОРЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО СТИЛІ Й ТИПИ МОВЛЕННЯ

5. Розглянути таблицю, заповнити порожні рядки. Дати відповідь на запитання: від чого залежить стиль наших виловлювань?

Стилі мовлення		
Назви стилів	Де використовуються	Основні види висловлювань
_____	У науці, техніці, освіті	Наукова доповідь, лекція, підручник
_____	У художній літературі	Оповідання, повість, роман, п'єса, вірш
_____	У суспільному житті	Виступ, промова, газетна стаття
_____	У побуті	Розмова на побутові теми

6. Визначити, у якій галузі життя можливе кожне з висловлювань. Назвати можливого адресата та мету висловлювання кожного висловлювання. З'ясувати стиль кожного з них.

I. Почесне місце в боротьбі українського народу проти турецько-татарських загарбників посідає українське козацтво. З часу свого виникнення Запорозька Січ стає опорним пунктом, військовою базою для виступів проти турецько-татарської агресії. З розвитком Січі боротьба козацтва проти турецьких султанів і кримських ханів набирає активного, наступального характеру.

З підручника

II. Я вірив, що краще всього
Пісні, які знав дідусь.
Вмощусь на коліна до нього
І в очі йому дивлюсь.
А він вимовляє, виспівує
Гарячі, прості слова –
І все давниною сивою
В очах моїх ожива.
Мелькають червоні жупани,
Вирує, кипить Дніпро.
І Байда стріляє в султана,
Підвішений за ребро.
.....
І плачу, було, й сміюся,
Як слухаю ті пісні...
Спасибі тобі, дідусю,
За те, що ти дав мені...

В. Симоненко

III. Хто такі козаки? Звідки вони взялися? Якби існувала машина часу, про яку мріяв англійський фантаст Герберт Уеллс, то на ці питання було б легко відповісти. Клацнув важільцем – і машина переносить тебе на сотні років назад. А тут не лови гав, встигай фіксувати все бачене й почуте... Та, на жаль, машина часу існує лише в уяві фантастів. Тому єдиним провідником в минуле є історик. Немов слідопит з романів Фенімора Купера, розшукує він сліди минулого та історичні джерела і, спираючись на них, відтворює далекі події. Наскільки відтворена ним картина минулого є точною, залежить від збереженості історичних джерел, тобто речових пам'яток, документів, літописів і від таланту самого історика.

З журналу

IV.

До уваги батьків

Оголошується конкурсний набір хлопчиків віком 8-11 років до дитячого танцювального колективу «Козачок», що організовується при Центрі дитячої та юнацької творчості Дніпровського району м. Києва.

Про умови конкурсу можна дізнатися за тел. 513-22-28.

- V. - Читав на дошці оголошення?
 - Про танцювальний колектив? Ну, читав...
 - Може, запишемось?
 - Танцюристом? Хлопцеві? А балериною не дражнитимуть?
 - Щоб ти знав, гопак – то не просто собі танець, то мистецтво двобою.
 Кажуть, нічим не поступається дзю-до або самбо!
 - Ти ба! Хто таке каже?
 - Тренер із дзю-до розповідав.
 - Значить, правда. Мо'й справді записатися?

З розмови

7. Розглянути таблицю. Заповнити порожні рядки. Пояснити, на що слід звернути увагу, щоб визначити тип мовлення.

Типи мовлення		
Назви типів мовлення	На які питання дається відповідь	Про що йдеться
Розповідь	_____	Про дії, події
Опис	_____	Про ознаки предмета та його частин
Роздум	_____	Про причини ознак чи дій

8. Прочитати уривки. Визначити, до якого типу мовлення слід віднести кожен з них, свою думку обґрунтувати.

I. Олені й дикі козулі влітку живуть у горах, восени вони спускаються в ліс. Гірські козли цієї породи відкочовують у лісову частину гір і оселяються тут на крутих скелястих схилах. Іноді вони переходять на південні схили, де сніг тане в перші ж години після снігопаду. Слідом за тваринами перекочують і хижакі, що полюють на них.

З енциклопедії

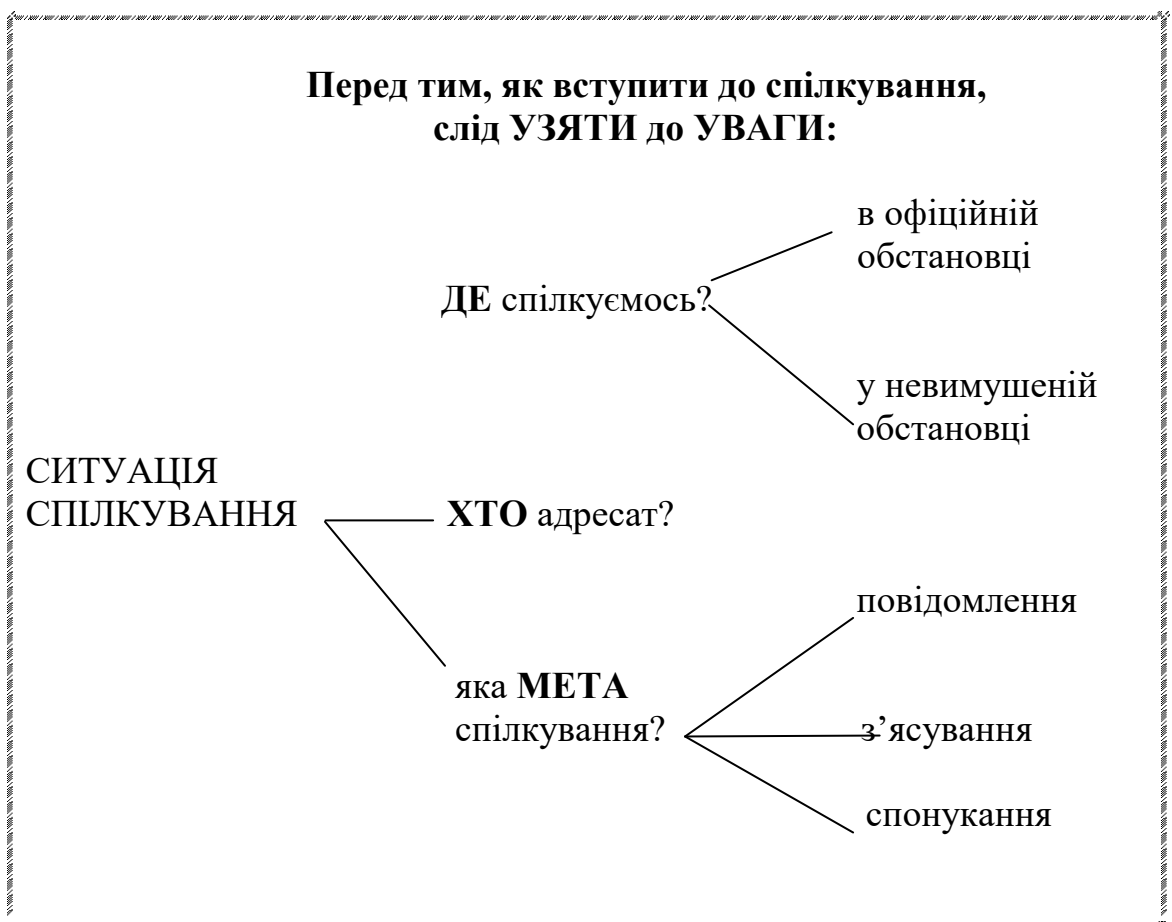
II. У ярку, ліворуч,
Немов різьблений, дикий цап стояв.
Усе: його постава непорушна,
Тоненькі ніжки, виточене тіло,
Розвилки рогів на сухій голівці
І спокій величавий, що зливався
З напруженістю звіра сторожкого, -
Усе було довершеність сама.
Сама краса...

М. Рильський

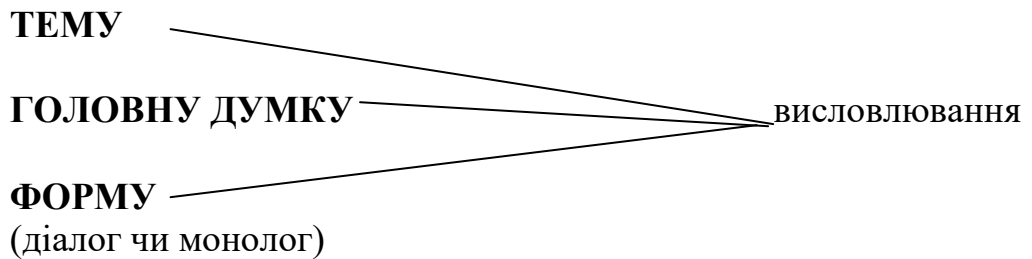
III. Коза в традиційних віруваннях українців відігравала неоднозначну роль. З одного боку, ця тварина вважалася породженням диявола, тому козла тримали в стайні разом з кіньми для охорони їх від нечистої сили. Водночас коза символізувала родючість і життєву силу, тому й влаштовувались на Різдво традиційні обходи села з «козою», яку «водили» колядники.

З довідника

9. Розглянути таблицю, пояснити, що слід узяти до уваги, щоб зорієнтуватися в ситуації спілкування. Що залежно від цього необхідно визначати? Наскільки ситуація спілкування впливає на вибір стилю висловлювання та вибір типу мовлення?



**Залежно від цього ТРЕБІ ВИЗНАЧИТИ:
(спланувати)**



10. Використовуючи подану вище таблицю, визначити (спрогнозувати) можливу тему та головну думку, форму (діалог чи монолог), стиль та тип висловлювання, уявивши, що:

- ви разом з татом та меншим братом недільного дня прийшли до зоопарку;
- ви прийшли до міської бібліотеки в пошуках книжки відомого німецького біолога Альфреда Брема «Життя тварин»;
- ви готуєте доповідь для виголошення на засіданні шкільного біологічного гуртка;
- ви допомагаєте сестрі-другокласниці написати творчу роботу з української мови на тему «Осінь».

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

У ГРОМАДСЬКИХ МІСЦЯХ

* *Виразно прочитайте діалог за особами. Поясніть лексичне значення виділених слів. Між ким могла відбутися така рмова? Яка мета спілкування (у кожного співрозмовника)?*

- Будьте люб'язні, чи не могли б ви мені допомогти?
- З охотою. Слухаю вас.
- Чи не підкажете, як дістатися Зоологічного саду?
- На метро потрібно доїхати до зупинки «Політехнічний інститут», перейти на протилежний бік вулиці, будь-яким тролейбусом проїхати одну зупинку. Можна пройти й пішки, там недалеко.
- Дуже вам вдячний. Ще одне запитання.

- Прошу.
- Де і як можна придбати вхідні квитки до зоосаду?
- Каса розташована біля входу. Ціна **символічна**. Зрозуміло, що харчування, лікування, **профілактика** захворювань тварин обходиться недешево. В основному зоосад існує завдяки пожертвуванням відвідувачів та допомозі **спонсорів**.
- Вельми дякую за таку інформацію. Подумаю, чим особисто я можу допомогти. Ще раз дякую за пояснення, до побачення.
- Бувайте здорові.

* За поданим у попередній вправі зразком складіть діалог, можливий між відвідувачем зоопарку та службовцем. Мета спілкування відвідувача: з'ясувати, як і чим він може погодувати тварин (слона, ведмедя, вовка, мавпу). Мета його співрозмовника: нагадати правила поведінки в зоопарку, пояснити, що підгодівля тварин відвідувачами часом має трагічні наслідки. Використовуйте деякі з поданих у рамці слів та словосполучень. «Проговоріть» діалог за особами.

Клітка, вольєра, загорожа, майданчик для молодняка, умови, наближені до природних, басейн, скелястий рельєф, імітація (підробка, наслідування) степового ландшафту, режим харчування, шкідлива їжа, непристосований шлунок, отруєння, небезпека для життя, можливе каліцтво, злочинне нехтування правилами, трагічні наслідки, дразнити, привертати увагу, ризикувати життям.

* Складіть діалог, який міг би відбутися між школярем, що прийшов переглянути циркову виставу, та службовцем цирку. Мета спілкування школяра: з'ясувати, чи не можна під час вистави або після неї пройти за лаштунки і «познайомитися» з тиграми. Мета його співрозмовника: розтлумачити правила поведінки в цирку під час вистави та поза нею. Використовуйте деякі з поданих у рамці слів та словосполучень. «Проговоріть» діалог за особами.

Гардероб, сектор, арена, прохід, відповідно до вказаного в квитку місця, крісло, програма, антракт, парад-але, фінал, буфет, афіша, акробати, жонглери, клоуни, дресирувальники, уніформісти (працівники арени), декорації, реквізит.

* Уявіть, що недільного дня ви з мамою та меншим братом пішли на прогулянку до міського парку. Вашу увагу привернули атракціони. Мама пішла придбати квитки, попросивши вас тим часом розтлумачити братові правила поведінки на каруселях, на гойдалках, у пневматичному тирі. Особливо мама просила вас пояснити, як слід поводитися біля водойм, яких у

парку так багато. Складіть та «проговоріть» за особами діалог, можливий між вами та братом.

ДЕТАЛЬНИЙ І СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ

11. Прочитати. З'ясувати лексичне значення виділених слів. Визначити тему й головну думку тексту, з'ясувати його стиль. Який тип мовлення покладено в основу тексту? Зробити детальний переказ тексту (усно) за самостійно складеним простим планом.

СВЯТО ІВАНА КУПАЛА

Івана Купала – одне з найважливіших свят наших предків. Проводили купальський обряд 6-7 липня. Необхідною умовою святкування була близькість водойми.

Напередодні хлопці ходили селом і збирали хмиз, полінця, господарські речі, що вийшли з ужитку.

Дівчата тим часом ішли до лісу чи на **луку**. Їм потрібно було зробити «Купайла» чи «Марену». Це **ритуальне** дерево, без якого не могло відбутися свято. Квітами та стрічками дівчата прибирали живу березову гілку.

Надвечір сільська **левада** оживала. Хлопці дивлялися, як складене вогнище, чи вистачить хмизу. Як тільки починали густитися сутінки, дівчата, співаючи обрядових пісень, несли своє «Купайло».

Прикрашену берізку вправляли в землю неподалік від вогнища. Коли леваду оповивав густий вечір, юнаки смолоскипами запалювали багаття. Зринав могутній наспів. Свято починалося.

Коли вогнище пригасало, хлопці перестрибували через нього. До парубків приєднувалися дівчата. Попарно, узявшись за руки, вони долали багаття. Слід було «очиститися» купальським вогнем, бо так велів звичай.

Коли вогнище зовсім згасало, дівчата заспівували прощальної, знімали з берізки прикраси й несли деревце до води. Хлопці тим часом обливали дівчат водою. Упіймавши котрогось із них, дівчата й собі тягли його до ставу й кидали у воду. Цього теж вимагав звичай.

Наставала ніч. Присівши біля води, дівчата пускали віночки з свічечками, щоб завбачити свою долю.

Кожне село мало свої особливості у виконанні обрядів. Це надавало святу неповторності.

За В. Скуратівським

Словник

Левада – ділянка землі із сінокосом, городом, деревами. Лука – ділянка землі, заросла травою. Традиційний – такий, що передається з покоління. Ритуальний – пов'язаний з виконанням обряду.

12. Прочитати. Визначити тему та основну думку тексту, дібрати до нього заголовок. З'ясувати стиль тексту. Який тип мовлення покладено в його основу? Написати детальний переказ за самостійно складеним планом (складним).

Антична легенда стверджує, що вночі ці квіти занурюються у воду й перетворюються на прекрасних русалок. Зі сходом сонця русалки знову стають квітами. Ця легенда спричинила назву квітів. Ботаніки назвали їх «німфеями» (Від «німфа» - русалка).

Стародавня українська легенда пояснює походження квітів так. Якось на село налетіли татари. Юні дівчата, щоб не стати рабіннями ординців, кинулися в глибоку й бистру річку. На тому місці, де вода сховала красунь від ворогів, на світанку з'явилися пуп'янки прекрасних квітів.

А ось легенда південноамериканських індіанців. Помираючи, великий вождь спрямував у небо стрілу. Дістати цю стрілу дуже хотілося двом яскравим зіркам. Чимдуж кинулися вони за нею, але... зіткнулися. Від того зіткнення посипалися на землю іскри, а з небесних іскор народилися білі лілії...

Лілія – квітка справді незвичайна. Якщо тобі поталанить побачити, як рано-вранці лілія з'являється на Божий світ, ти запам'ятаєш це назавжди. Ось із чорної глибини водойми починає щось підніматися, і на поверхні води з'являється ніжний пуп'янок. На твоїх очах він перетворюється на свіжу квітку. Поряд розтуляє пелюстки ще одна, трохи віддалік - ще ... Бутони виринають за кілька хвилин до сходу сонця, а розкриваються саме тієї миті, коли сонячне проміння торкнеться поверхні води...

Коли сонце заходить, лілії згортають пелюстки й опускаються під воду. Опускаються до наступного дня. За умови, що він буде сонячний. Похмурої днини лілії на поверхню не зринають.

Ось така квітка лілія-німфея.

За Ю. Дмитрієвим

Словник

Античний – той, що залежить до греко-римського періоду стародавньої історії та культури.

13. Прочитати текст, з'ясувати його стиль. Дати відповідь на запитання: у чому полягає різниця між детальним та стислим переказами тексту?

Детальний переказ – повна й близька до тексту передача почутого або прочитаного. До детального переказу ставляться такі вимоги: відтворити зміст тексту повно (не випускаючи деталей), послідовно (не порушуючи порядку подій), правильно (точно передаючи імена, назви, події та зв'язок між ними).

Робота над детальним переказом тренує пам'ять, навчає відтворювати тексти різних типів мовлення та різних стилів, добирати відповідні

виражальні засоби мови (слова, граматичні форми, речення потрібної будови) для висловлення переданих у тексті думок, почуттів, переживань.

Суть стислого переказу полягає у вмінні виділити в змісті почутого або прочитаного головне, опустивши все менш істотне й важливе. Проте й у стислому переказі зберігається наявна в тексті послідовність викладу.

Стислий переказ навчає уникати багатослів'я, розтягненості викладу думок, тренує у ясному, чіткому й лаконічному висловлюванні.

З посібника

14. Прочитати, визначити тему та головну думку тексту. Порівняти подані зразки детального та стислого переказів. У чому полягає відмінність між переказом детальним і стислим? Яким чином ця відмінність відбивається у плані переказу? Зробити стислий переказ (усно) тексту за планом.

ДЕРЕВО ІНДІАНСЬКОГО ВОЖДЯ

Понад десять тисяч дерев росте на земній кулі. Кожне з них має свою назву. Та лише одне з-поміж них носить ім'я людини. Це дерево – секвоя.

Кривава боротьба точилася між корінним населенням Америки та білими завойовниками. Страшній вогнепальній зброї чужинців індіанці могли протиставити лише стріли та списи. Але неволя й покора страшніші за смерть.

Так казав своїм одноплемінникам легендарний вождь ірокезів Секва. Він винайшов для свого народу писемність, він дбав про освіту індіанців, він же став на чолі згуртованих ним воїнів і повів їх у бій проти іноземців-загарбників.

Секва загинув у одній з нерівних сутичок. Та його народ ще довго чинив чужинцями опір. На честь безстрашного волелюбного Секви індіанці назвали найміцніше, найвище, найвитриваліше дерево своєї землі.

Завойовники робили все можливе, щоб примусити індіанців забути свою історію, намагалися витравити з їхньої пам'яті героїчні легенди й перекази про колишню незалежність рідної землі.

Тому-то й муляла очі завойовникам могутня секвоя. Адже своєю назвою вона нагадувала про звитяжного вождя Секву!

Європейці заходилися перейменувати дерево. Спершу нарекли його каліфорнійською сосною. Тоді вигадали назву «мамонтове дерево». Обидві назви не прижилися. Дещо пізніше англійські ботаніки на честь свого полководця Велінгтона назвали дерево велінгтонією. Американці обурилися й назвали дерево вашингтонією (на честь першого президента США).

Звісно, поширення не набула жодна з цих назв. Їх не визнавали індіанці. Горде ім'я Секви залишалось невідривним від дерева-богатиря.

Чому ж так довго точилися суперечки навколо назви дерева? Тому що секвоя – дерево справді унікальне. Його висота – понад сто сорок метрів. В обхваті деякі дерева сягають двадцяти шести метрів, вага такого стовбура перевищує тисячу тонн.

Секвоя – дерево-довгожитель. Вік деяких рослин, за визначенням учених, досягає шести тисяч років. За життя такого дерева пройшла вся стародавня, середньовічна і нова історія людства.

Секвоя є і в Києві. Дерево росте в оранжереї Ботанічного саду. Київські ботаніки не полишають надію на те, що їм вдасться призвичаїти секвою до нашого клімату. Можливо, «дерево індіанського вождя», як називають секвою, стане нашим земляком.

За С. Івченком

Словник

Унікальний – рідкісний, винятковий, неповторний.

ПЛАН ДЕТАЛЬНОГО ПЕРЕКАЗУ

- I. Єдине дерево, що носить ім'я людини.
 1. Кривава боротьба проти загарбників.
 2. Легендарний вождь ірокезів.
 3. Дерево назване на честь волелюбного вождя.
- II. Намагання європейців перейменувати дерево.
 1. Каліфорнійська сосна чи «мамонтове» дерево.
 2. Велінгтонія чи Вашингтонія.
 3. Індіанці не визнали зміни назви.
- III. Унікальний представник рослинного світу.
 1. Дерево-велетень (понад 140 м).
 2. Обхват дерева, його вага.
- IV. Чи стане секвоя нашою землячкою?

ПЛАН СТИСЛОГО ПЕРЕКАЗУ

- I. Дерево, назване іменем волелюбного вождя.
 1. Чого навчав індіанців Секва.
 2. Чому саме це дерево одержало його ім'я.
- II. Невдалі спроби перейменувати дерево.
- III. У чому полягає унікальність секвої.
- IV. Чи стане «дерево вождя» нашим земляком?

15. Прочитати текст, визначити його тему та головну думку, з'ясувати стиль. Який тип мовлення покладено в основу тексту? Поміркувати: що в тексті є менш істотним, що можна випустити, не зашкодивши змістові? За самотійно складеним планом написати стислий переказ.

ІВАН СІРКО

Десять разів підряд обирали запорожці Івана Сірка кошовим отаманом. З п'ятдесяти п'яти битв тільки в трьох, за підрахунками істориків, йому не

всміхалася перемога. Важко віднайти в нашій історії особу, про яку було б складено стільки героїчних легенд та переказів!

Татари називали Івана Сірка урус-шайтаном (руським чортом) і були переконані, що в бою йому допомагає нечиста сила. Ім'я Сірка було добре знане в Європі, якось він одержав запрошення служити у війську французького короля...

Геть постарівши, кошовий вибрався в своє село Грушівку, що поблизу Нікополя. Там Сірко мав хутір з великою пасікою.

Мабуть, мало схожий був цей пасічник у солом'яному брилі на запального і водночас мудрого козацького полководця. Важко вірилося в це малечі, якій, показуючи на сивого й немічного старого, розповідали про подвиги бравого козарлюги...

Довго просиджував Сірко біля бджіл, заглибившись у якусь лише йому відому думу. Може, перебирав у пам'яті все своє бурхливе життя? Згадував, як водив товариство на Крим, як утікав від козаків хан з усією челяддю та гаремом? Чи поставала в пам'яті картина, як ішов напереріз орді, що гнала з України бранців? Чи пригадував холодний засніжений Тобольськ, куди було його якось заслано за наказом російського царя за непокору? І те, як відступився врешті цар від свого наказу й звелів повернути кошового в Січ, щоправда, лише тому, що почастишали за відсутності Сірка татарські напади на Україну...

А може, згадував старий пасічник, як армія яничар і театр потаємно прокралася Різдвяної ночі аж на Запорозжя? Як вороги були на голову розгромлені тут, між козацьких куренів?

А може, Сіркова дума була про невідомість, яка чекає Україну попереду? Не міг не розуміти мудрий кошовий, як невдало для рідної землі складається її історична доля...

Звістка про смерть Івана Сірка прийшла на Січ швидко. Поховано кошового було з щонайвищими почесностями. Козаки розуміли, з яким героєм прощаються... На могилі було встановлено величезний камінь. Сама могила стала святим місцем Січі.

Після Полтавської битви за наказом російської імператриці Січ було зруйновано, козацькі могили навмисне понищено.

Пізніше могила Сірка поновлювалася, йому встановлювали пам'ятники, які руйнувалися руками вже наших сучасників...

Багато про що передумав перед смертю видатний полководець. А ось таке навряд чи міг би собі уявити.

За М. Слабошпицьким

§1. Особливості будови розповіді про процес праці

16. Прочитати. Про який трудовий процес згадується в переказі? Що необхідно для цього процесу? Які трудові дії було виконано, у якій послідовності? Що стало результатом праці?

ВИПРОБУВАННЯ

Як підмовлять, було, запорожці до себе на Січ якого хлопця, то спочатку пробують, чи годиться він козаком бути. Ото звелять йому зварити куліш. Самі беруть коси і йдуть ніби косити. А хлопцеві накажуть їх покликати, як куліш буде готовий.

Візьме той хлопчина пшона, помие його, тоді засипле в казан з киплячою водою. Після цього вкине картоплі, посолить. Затре куліш салом із цибулею та часником. Ось і готова степова каша!

Почне тут хлопець козаків кликати. А ті лежать з косами в комишах і не озиваються.

Якщо хлопчина почне плакати, то запорожці вернуться до куреня, дадуть йому коня, грошей на дорогу й скажуть: «Їдь собі! Нам таких не треба!» Якщо ж хлопець затягне на весь степ пісні й сам куліш уплітати піде, то такому скажуть: «Досі тобі бути джурою! Тепер ти рівний нам козак!» - і приймуть до свого товариства.

Народна творчість

Розповідь про процес праці включає в себе перелік певних операцій у тій послідовності, в якій їх слід виконати, щоб одержати результат, тобто продукт праці.

Назва особи, що виконує такі трудові операції, у реченнях такої розповіді є «відомим».

Назва трудової дії є «новим».

Наприклад:

в н

Гончар викладав купку глини на верхню частину круга.

в н

Нижню частину круга він штовхав ногою. Час від часу

в н н

майстер зволожував руки і надавав виробу потрібної форми.

17 Прочитати. Вказати фрагмент тексту, який є розповіддю про трудовий процес. Визначити в реченнях фрагмента «відоме» й «нове». Про працю конкретних осіб чи про дії всіх козаків взагалі розповідається в тексті? Визначено конкретний час, коли відбувався вказаний трудовий процес, чи лише історична доба, коли подібна праця була звичною?

КОЗАЦЬКІ МАЯКИ

Щоб устерегтися від татарських набігів, козаки будували у степу редути. У кожному з редутів було по п'ятдесят вартових. Біля редутів будували фігури, тобто маяки.

Кожну фігуру козаки складали з двадцяти просмолених бочок ось як. В основу ставили шість бочок сторч і міцно зв'язували їх просмоленим канатом. На них запорожці ставили ще п'ять бочок. Вище виставляли чотири бочки. Останні дві діжки козаки ставили одна на одну.

У верхній бочці козаки вибивали дно, у яке вставляли залізний прут. До нього прив'язували довгий мотузок. Один з його кінців вартові спускали до самої землі, до другого, коротшого, прив'язували пук лика.

Як тільки з'являлися вороги, осавул наказував запалювати фігуру.

Вогонь бачили по інших редутах і запалювали фігури там. Дуже швидко увесь край був оповіщений про напад татарів.

З підручника

Словник

Редут – польове земляне укріплення. *Лико* – кора липи або берези. *Осаул* – виборна посада в козацькому війську.

Розповідь про трудовий процес може бути складена в науковому, діловому або художньому стилях.

Особливістю розповіді в науковому та діловому стилях є те, що трудові операції, про які йдеться, вказуються стосовно не до конкретної особи, а до узагальненої, до будь-якої особи взагалі. Трудові операції не стосуються й певного часу. Мається на увазі, що так треба робити всім і завжди.

Через це назва виконавця тут може опускатись, для назви дій найчастіше використовуються дієслова третьої особи множини: так *роблять*.

Часто в наукових та ділових розповідях про трудові процеси використовують поєднання слів *можна, треба, слід, необхідно* з неозначеною формою дієслова: *треба з'єднати, слід пофарбувати*.

Така розповідь має характер інструкції, її мета – передати точні узагальнені відомості про процес праці. Вона позбавлена емоційності. Всі слова вживаються тільки в прямому значенні.

Мета художньої розповіді про процес праці – викликати певне ставлення до самої праці, до її виконання, до результату трудових дій. Така розповідь емоційна, образна. В ній уживаються художні засоби: епітети, порівняння та ін.

18. Прочитати. Який тип мовлення покладено в основу кожного з уривків? З'ясувати стиль кожного з них, свою думку обґрунтувати.

I. Прісне тісто замішують на сироватці з яйцем, дають йому відстоятись. Розкачують у руках качалку діаметром 2-3 см, розрізають її на шматки.

Кожен шматок обвалюють у борошні, розкачують варяниці. Начинають їх сиром, картоплею або тушеною капустою. Варять у крутому окропі.

З кулінарної книги

II. Руки Ганни Сильвестрівни натхненно чаклували над кожним шматочком тіста. Господиня встигла вже наставити окропу і, коли вода забулькотіла, виклала на підситок перший десяток вареників та почала по одному кидати їх у каструлю.

Прозора вода враз скаламутилася, в ній затанцювали білі порошоки. Полинув ніжний аромат тіста й варених ягід. Потім вода знову забила в ключі, і незабаром вареники почали випливати нагору.

За мить вони запаморочливо пахтіли на тарілці – білі-білі, з ледь примітним бузковим відливом.

За І. Сенченком

19. Прочитати уривок з гуморески Остапа Вишні. Який стиль використав письменник у діалозі? З якою метою? Про який процес праці розказано в гуморесці? Переказати розповідь про процес смаження риби, замінивши стиль на діловий (за зразком кулінарної книги).

Завітав яось до Петра Петровича Недовершигори голова сусіднього колгоспу Степан Іванович Кульбаба. Пригостили його смаженим коропом. Степан Іванович пригощався та все:

- Ох і короп! Таке, хоч і сковорідку ковтай! І як ви його смажите, Василівно?
- Та як? Луску обчищу, потрохи викину, присолю, борошнем присиплю, вершкове масло на сковорідку, щоб воно зашкварчало, а потім у неї коропа... Можна цілого. Можна покраяти...
- Та, бачите, в мене й сковорідка єсть і борошно єсть, і вершкове масло єсть... А не виходить!
- А ставок у вас єсть?
- Нема!
- Е, тоді не вийде! Ставок треба викопати, напустити туди короп'ячого малька, він виросте, і тоді вже вийде! Ох і шкварчатиме! А без цього не вийде!

20. Прочитати професійні слова. Представник якої професії міг би використати кожне з цих слів у розповіді про свою працю?

Негатив, аріозо, фуганок, верстка.

21. Прочитати текст, визначити його стиль. Указати вжиті в тексті професійні слова. Виписати слова, що вказують на послідовність виконання трудових операцій. Використовуючи виписані слова та деякі з

професіоналізмів, усно переказати текст, дотримуючи стилю. Дібрати до тексту заголовки. Переказати текст, замінивши стиль на художній (усно).

Закони мистецької грамоти вимагають працювати над олійною картиною так. Спочатку на заґрунтованому полотні слід усе до найменших подробиць вималювати олівцем чи вуглиною. Після цього всю картину необхідно прописати однією фарбою, зробити так звані підмальовки. Тоді можна брати до рук палітру й розмальовувати тоновий рисунок. Наостанку картину можна ще й лесирувати – покрити тонким шаром прозорих фарб.

З довідника

Словник

Заґрунтоване полотно – полотно, підготовлене до роботи нанесенням ґрунту, тобто тонкого шару спеціального складу, що перешкоджає надмірному вбиранню фарб та сприяє створенню потрібного фону або фактури полотна.
Вуглина – спеціально обпалена в печі деревина для малювання на полотні.
Палітра – дощечка для змішування й розведення фарб. *Тоновий рисунок* – рисунок з різними тоновими переходами від світла до тіні.

Розповідь про трудовий процес часто поєднується з описом виготовлених предметів.

У розповіді про процес праці можуть бути наявні елементи опису виконуваних операцій: *розфарбували (як?) яскраво; прикріпили (як?) міцно.*

Можуть бути й елементи роздуму: *глиняний посуд необхідно обпалити в печі (чому?), щоб він був міцний і служив довго.*

22. Прочитати. Визначити покладений в основу тексту тип мовлення. Вказати в тексті елементи опису та елементи роздуму. З'ясувати стиль тексту. Переказати текст (усно), дотримуючи стилю та увівши самостійно дібрані слова на позначення послідовності трудових дій. Переказати текст (усно), замінивши стиль на художній.

Після Святої вечері і протягом наступного дня діти бігали селом та поздоровляли хрещених батьків, родичів та односельців.

Нерідко колядники ходили по дворах із ліхтарем. Виготовляли його у вигляді зірки. Як правило, брали звичайне решето й прикріплювали до нього «роги» (5, 6, 9, 10 чи 12). Усе це ретельно й акуратно обклеювали різнокольоровими промасленим папером, прикрашали фольгою, стрічками і китицями. До бокових стінок кріпили картинки на релігійні сюжети. Усередину вставляли свічку. Часто зірку закріплювали на вістрі певним чином, щоб вона могла обертатися навколо своєї осі.

Виготовляли зірку гуртом, довго, вкладали в цю працю все своє вміння. Носив зірку звичайно ватажок колядників, який звався «березою».

З довідника

§2. Переказ тексту-розповіді про процес праці

23. Прочитати текст, визначити його тему й основну думку. Дібрати до тексту заголовок. Вказати в тексті зачин та кінцівку. З'ясувати стиль тексту, свою думку обґрунтувати. За самотійно складеним планом зробити детальний переказ (усно).

Як же хочеться втамувати спрагу під час жнив! У народі з цього приводу побутує приказка: «Не той жнець, що не згубив серпа, а той, що не забув води в поле взяти».

Для того, щоб вода довгий час зберігала прохолоду, користувалися переважно дерев'яними барильцями. Вони могли бути гуртові чи індивідуальні. Саме це й визначало їхні розміри та місткість.

Виготовляли такі посудини з верби, липи чи осики. Вода в таких барильцях майже не нагрівалась і зберігала природні смакові якості. Крім того, деревина легко піддавалась обробці, не вбирала вологи.

Робили барильця переважно з дуплистої деревини. Інколи живосилом видовбували серцевину. З обох боків вправляли денця.

Збоку або посередині посудини робили дірочку і вмонтовували в неї шийку, котра закривалася дерев'яним корком. Через такий отвір-краник наливали воду.

Ще практичнішими вважались так звані холодниці. Для того, щоб вистачило води на кілька днів, у поле привозили велику бочку. В неї вставляли ще одну, але меншого розміру. Порожнину між стінками заповнювали тирсою або кострицею. Очевидно, саме цей народний досвід прислужився для виготовлення сучасних термосів.

Своєрідними термосами користувалися й пастухи. Робили їх переважно плоских форм, щоб зручно було підв'язувати до паска. Якщо посудина виготовлялася з дерева, то здебільшого її вистругували з окремих дощечок, які опоясували металевим обручками. Змайструвати подібну флягу могли лише фахівці високої кваліфікації.

Усі ці речі мали не тільки практичне призначення, вони спиралися на довголітній досвід нашого народу. Ними успішно можна користуватись і сьогодні.

За В. Скуратівським

24. Прочитати текст, з'ясувати його стиль. Дібрати заголовок. За самотійно складеним планом написати детальний переказ, замінивши першу особу на третю.

У класі пахне осіннім садом, бо в кожного під партою яблука. Ми гриземо їх на великій перерві. Одного разу до класу заходить викладач ботаніки Павло Павлович. Він увесь зігнутий, наче знак питання, у нього геть

біле волосся і довга біла борода. Він давно пенсіонер, навчав ще наших батьків, але повернувся до школи, бо не вистачає вчителів. Мовить до нас Павло Павлович:

- Дітки мої! Ви на перервах їсте яблука, а недогризки із зернятками викидаєте в смітницю. А з кожного зернятка, якщо біля нього розумно походити, може вирости велика яблуня. Так само й груша з грушевого зернятка. Люди, які доживуть до того часу, їстимуть із вирощених вами дерев плоди і вам дякуватимуть. Я розстелю на підвіконні газетку, ви зсипайте на неї зернятка яблук і груш. Потім я знову до вас зайду і ми разом даватимемо їм раду.

Ми так і робили. Зібрали чимало зернят, ними були засипані всі підвіконня в класі. Потім прийшов знову Павло Павлович із горщиком у руках. Він зібрав зернятка у горщик. Покликав нас із собою. Хто хотів садити майбутній сад, пішов за старим учителем.

Зернятка у горщику Павло Павлович перемішав із піском, горщик поставив у куточку шкільного льоху. Навесні ми з ним посіяли зернятка на грядці. Років через три з них викохалися саджанці. Розсаджували ми їх по схилі нижче школи, але вже без Павла Павловича, його не стало.

Уже інші учні щепили дички культурними черенками, ми на той час закінчили школу. Але й досі на схилі – сад. Школу нашу давно розібрали, побудували нову, а сад зеленіє...

За В. Дроздом

25. Прочитати текст, визначити його стиль, свою думку обґрунтувати. За самотійно складеним планом (складним) написати стислий переказ. Дібрати заголовок.

Коли наш пастуший обов'язок виконано, ми збираємось у балці біля ковбані. Вода в ній перегріта, аж гаряча. Вона кишить пуголовками, з яких потім жаби виростають здоровенні, мов крокодили... У літеплі ми бовтаємось досхочу.

Іноді провідаємо латиша біля його землянки у глинищах. Живе він бідно, а чисто. Квіти любить, мальва під віконцем пелюстками горить.

Латиш прибився до села після громадянської. Виявилося, що після війни йому нікуди повертатись. Фронтний товариш забрав його з собою в Тернівщину.

Тільки глянув Ян Янович на глину, одразу ж визначив: «Ваша глина повинна бути співуча, бо тут солов'їв повно!».

Не минуло багато часу, як випалені ним з глини свищики користувались бурхливим попитом на наших ярмарках. Були вони не дуже зграбні, адже голосні й півником розмальовані.

Ян Янович навчився роботи й багато інших речей, потрібних для вжитку людям. Завів собі чудернацьку крутилку, що мовби все йому робить сама, крутиться, виспіває колесом. Латиш пильно щось виворожує над своєю мудрою глиною. Пальцем її тихенько торкне, оживить безформну масу. Тут з неї щось вилазить, росте, виростає. З клуба рудого зволоженого місива Ян

Янович сформує щось таке, що ойкнеш у захваті. Перед тобою вже мисочка, глечик або макітерка.

Перебудеш біля латиша найбільшу спеку і знов у степ, до корови. А увечері, коли женеш худобу додому, так гарно на душі...

За О. Гончаром

Словник

Ковбаня – яма, наповнена водою, калюжа. *Літепло* – тепла вода.

§3. Твір-розповідь про процес праці

26. Прочитати написаний семикласником твір. Про який трудовий процес у ньому розказано? Які трудові операції було виконано? Визначити слова, що вказують на послідовність виконання дій. Що стало результатом трудових зусиль? Чи вдало, на вашу думку, скомпоновано твір? Вказати зачин та кінцівку. З'ясувати стиль твору, його тему та головну думку.

ПОДАРУНОК ДЛЯ БАБУСИ

Минулої неділі ми з братом зібралися до бабусі в гості. Виховані люди з порожніми руками, як відомо, в гості не ходять. Ми й замислилися: що б такого бабусі принести, щоб зробити їй приємність та ще й щоб користь від того була? Ми знали, що бабуся не байдужа до солодкого. Брат пригадав, що улюблена її страва – каша. Значить, принесемо гарбузової каші! Тим більше що й нам вона смакує...

Солодкий подарунок потрібно було зварити. З поданого в кулінарній книзі рецепту ми не все зрозуміли, тому по консультацію звернулися до мами. Після її пояснень узялися до роботи.

Спочатку золотисто-жовтий гарбуз ми очистили від шкірки та насіння. Потім розрізали його на невеликі шматочки. Склавши їх до каструлі, залили молочком та зварили до готовності. Тим часом у каструлі (зрозуміло, в іншій) приварили пшоно. Із пшоном з'єднали варений гарбуз. Жовтогарячу масу ретельно розмішали й додали цукру. Після цього каструлю з майбутньою кашею поставили до духовки. Незабаром смачна духмяна страва була готова.

Загорнувши каструлю з кашею спочатку в газету, потім у рушник (щоб не вистигала), горді з своїх талантів, ми понесли бабусі гостинця. Тепер ми зрозуміли, чому Червона Шапочка несла в гості пиріжок та горщечок масла. Це така радість – пригостити бабуню смачненьким! Вона аж просльозилася з несподіванки.

27. Скориставшись «Довідником садівника» та розпитавши дорослих, скласти текст інструкції «Як садити дерево». У якому стилі ви складатимете таку інструкцію? Чому?

28. Скласти твір (усно) на тему: «Як ми посадили для мами яблуньку» (у художньому стилі). Попередньо обміркувати головну думку майбутнього твору. Не забути: твір повинен мати зачин та кінцівку.

29. На одну з поданих тем написати твір (у художньому стилі). Пам'ятати: твір слід розпочати зачином та завершити кінцівкою.

- Як тато (мама, сестра, бабуся) готує улюблену в нашій родині страву.
- Як ми з хлопцями заливала каток.
- Як я навчився (навчилась) прасувати.
- Як ми з братом (сестрою) прибираємо помешкання.
- Як я зробив (зробила) маску для новорічного карнавалу.
- Як наша родина прикрашає новорічну ялинку (Веселі клопоти навколо новорічної ялинки).

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

МОЄ УЛЮБЛЕНЕ ЗАНЯТТЯ

*Виразно прочитайте діалог за особами. Поясніть лексичне значення виділених слів. Що особисто ви вкладаєте в поняття «улюблене заняття»?

- Тату, можна мені про щось тебе спитати? Дуже потрібна твоя порада!
- Звичайно, донечко! Радий буду допомогти.
- Наступного тижня в Сергійка день народження. Ти знаєш, ми з ним дружимо змалку, в один дитсадок ходили, тепер в одному класі навчаємось... До того ж живемо в одному будинку. Я знаю про нього майже все. А от що подарувати йому на день народження, придумати не можу!
- Що тут думати? Подаруй щось таке, що принесе йому приємність, чим він буде користуватися і тебе згадувати. Яке його улюблене заняття?
- Він захоплюється грою в шахи. Нещодавно брав участь у **турнірі** й отримав спортивний розряд. Здається, другий.
- Чудово. Передай йому моє вітання. Подаруй Сергієві **сувенірні** шахи. Буде гарна пам'ять.
- Але ж шахи в нього є!
- Нехай. А ці будуть від тебе. Він зрозуміє, що ти хотіла подарувати йому те, що для нього наймиліше. Подарунком ти підкреслиш свою повагу до його захоплення. І увагу до іменинника.
- Дякую, таточку. Завтра піду вибирати подарунок.
- Якщо хочеш, я допоможу тобі вибрати. Замолоду я теж захоплювався шахами. І Сергій мені подобається. Гадаю, він гарний товариш.

- Спасибі, тату, за пораду й допомогу. Який ти в мене молодець!
Чудово мене розумієш.

*Від імені семикласника, який захоплюється грою в шахи, складіть розповідь про його улюблене заняття. Використовуйте деякі з поданих у рамці слів та словосполучень.

Спортивна секція, шахова партія, турнірна таблиця, спортивний розряд, майстер спорту, гросмейстер, шахова комбінація, шахова задача, рокіровка (перестановка фігур), цейтнот (нестача часу для обдумування ходів), шах, мат, пожертвувати конем (турою), сеанс одночасної гри, шаховий комп'ютер.

*Складіть діалог, можливий між двома школярами-колекціонерами поштових марок. Мета спілкування: домовитись про ознайомлення з колекцією співрозмовника та висловити захоплення справою колекціонування. Використовуйте деякі з поданих у рамці слів та словосполучень. «Проговорить» діалог за особами.

Клясер (альбом для колекції марок), пінцет, перфорація, штемпель, тематична добірка, ювілейна марка, раритет (цінна рідкісна річ), підробка, магазин «Філателія», журнал «Філателіст», дизайн (художнє проектування, оформлення), колорит.

* Складіть діалог між двома однокласниками, один з яких захоплюється інформатикою. Мета спілкування одного з них: висловити власне захоплення роботою з комп'ютером та спонукати співрозмовника записатися до гуртка інформатики при Центрі дитячої та юнацької творчості або на відповідні курси. Мета другого: дізнатися, наскільки корисним і цікавим є навчання інформатики. У діалозі використовуйте деякі з поданих у рамці слів та словосполучень. «Проговорить» діалог за особами.

Комп'ютерна грамотність, монітор, дисплей, системний блок, клавіатура, маніпулятор «миша», дискета, компакт-диск з комп'ютерною програмою, захисний екран, принтер, картридж, сканер, інсталяція (встановлення програми), база даних

*Складіть діалог, який міг би відбутися між вами та вашим товаришем (подругою). Ваша мета: розповісти про своє улюблене заняття. У формі роздуму висловіть причини вашого захоплення саме цією справою.

§4. Особливості будови опису зовнішності людини

30. Прочитати уривок. Кого в ньому описано? На що саме (вік, зріст, постать, риси обличчя, погляд, ходу, одяг) вказав письменник, щоб відтворити зовнішність свого героя?

Стан високий, ус козацький,
Чорні брови і юнацький
Погляд сміливий, палкий;
Мов у душу заглядає,
Мов звеліти хоче їй.

Б. Грінченко

Описати зовнішність людини – це значить відтворити її індивідуальний вигляд, передати одночасні або постійні ознаки її образу.

Опис зовнішності людини складається як опис предмета. «Відомим» є сам предмет або його «частини» (назви частин тіла, риси обличчя, елементи одягу тощо). «Новим» є ознаки.

Наприклад:

н в н в
Чорнії брови, карії очі,
н н н н
темні, як нічка, ясні, як день...

У словесному зображенні людини важливими є вказівки на вік, зріст, поставу, риси обличчя та їх особливості, погляд, ходу, жести, одяг тощо.

31. Прочитати речення, визначити в них «відоме» й «нове». До якого стилю слід віднести речення? Свою думку обґрунтувати.

Вона зростом невеличка, ще й літами молода, руса коса до пояса, в косі стрічка голуба. Ой дівчино, дівчинонько, така ж бо ти пишна, як у лузі при дорозі біленькая вишня. В тебе очі чорненькії, як терн на галузі, личко твоє рум'янеє, як калина в лузі.

Народна творчість

Опис зовнішності людини може бути складений як художньому, так і в науковому або діловому стилях.

Мета наукового та ділового описів людської зовнішності – об'єктивно й точно передати особливості вигляду людини: охарактеризувати її зріст, поставу, зачіску, риси обличчя, манеру триматися, жести, ходу, одяг тощо. Такі описи є конкретними, небагатослівними, всі слова в них уживаються в прямому значенні.

Наукові описи можуть бути узагальненими, тобто відтворювати зовнішність певної групи людей, виділяючи в ній найістотніше.

Мета художнього опису зовнішності людини – створити її образ, емоційно вплинути на читача або слухача, викликати повне ставлення до портретованого.

У художньому описі людської зовнішності використовуються художні засоби (епітети, порівняння, метафори).

32. Прочитати. У яких умовах спілкування можливі подані висловлювання? Вказати можливого адресата, мету спілкування. До якого типу і стилю мовлення належить висловлювання? Свою думку обґрунтувати.

I. Один з найбільш ранніх козацьких портретів – це малюнок кінця XVI ст. козацького провідника Івана Підкови. Запорожця зображено з довгими вусами, з оселедцем на голеній голові, з сережкою у вусі.

Довгі вуса, закритий характерною шапкою оселедець, вишивана сорочка, жупан або свита, широкий пояс, широкі шаровари, чоботи – таким зберігався козак у народній пам'яті.

З підручника

II.

Оголошення

Для виконання ролі козацького джури в історичному художньому кінофільмі потрібен підліток віком 13-15 років, високий на зріст, міцної статури, темноокий.

Звертатися за адресою: проспект Перемоги, 90, Кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка, корпус 3, поверх 4, кімн. 43.

Дирекція кіностудії

III. Дивлюсь, аж супротив мене їде здоровенний запорожець з вусами, що я ще й зроду не бачив: чорні, чорні та довгі та розкішні такі, що аж вилискуються. Жупан на ньому шовковий червоний, аж світиться, як огонь; шапка червона, похилиста; пояс золотий; за поясом пістолі, при боку шабля; кінська збруя й стремена – все в щирім золоті, аж горить. Зняв я шапку та й поклонивсь аж до кінської гриви, так би, здається, взяв та й підславсь йому під ноги: стою перед ним, як перед гетьманом.

За П. Кулішем

33. Прочитати речення. До якого стилю вони належать? Вказати використані в них художні засоби. Пригадати визначення епітета, порівняння, метафори.

Лице в нього засмажене, темне, а очі голубі та ясні, як шматочки ранішнього неба.

С. Васильченко

У блискучих синіх очах – голки. Не говорить, а ріже, звузивши очі, бровою повівши.

Г. Колісник

Од його високого чола біла чесність і шляхетність, сірі очі променіли щирістю, освічували тихим світлом обличчя.

М. Коцюбинський

Очей можна безліч зустріти, як спалахи теплі зірниць. Не можуть вони замінити очей твоїх синіх криниць.

В. Сосюра

Очей довгастих чорний оксамит, а сум який у тому оксамиті!

М. Рильський

34. Прочитати уривки. До якого типу мовлення та стилю вони належать? Яким чином авторам вдалося передати своє ставлення до описаних ними людей? До яких художніх засобів вдалися письменники? Через опис яких деталей зовнішності митцям вдалося передати певні риси характеру чи душевного стану портретованих? Які оцінні слова використали письменники?

* Гарна була з себе Мартуня! Зростом висока, стан стрімкий, тонесенький, рученята манюсенькі... Коса – товста, довга, чорна, аж темна, наче ніч! Чоло широке, пряме, немов виточене, а під нимгнулися брови, наче дві чорні п'явки, обвиваючи великі очі з довгими віями! Ой! Що то за очі були!... Темно-сині, наче крило у ворона, а погляд! Мабуть, коли б вмерши, я встав з гробу, то б першим ділом згадав Мартунині очі! Такого погляду я ніде і ні в кого не бачив... Гляне було Мартуня – так з очей у неї аж іскри летять, а на самого тебе наче хто приском сипне!...

Так наче хто в тебе річ одбере, немов заанімієш! Якась чудна небесна сила була в Мартуниному погляді!...

За О. Кониським

* Олексій Іванович був чоловік неабиякий: височенного зросту, плечистий, рукатий, цибатий, з круглим, наче кавун, обличчям і гостроверхою головою, рот широкий – трохи не до вух, ніс приплесковатий, а на кінці одутлий та круглий, мов волоська ріпа, вуса руді та довгі, униз загнулись, очі – бульками, з червоними жилочками на білих баньках. Страшно було глянути в ті очі під добрий час, а під лихий, як червоні жилочки наллються кров'ю і аж випнуться, а в зіницях зажевріють хижі іскорки, дикий звір – і той би злякався того страшного погляду і затремтів би від ляку! Недарма всі боялися зустрічатися з ним і врозтіч тікали, як забачать, було, хоч здалеку.

За Панасом Мирним

Через художній опис зовнішності людини (портрет) можна передати риси її вдачі, настроїв, а також ставлення до портретованого. Цього можна досягти добором відповідних художніх засобів та оцінних слів.

§5. Переказ розповідного тексту з елементами опису зовнішності людини

35. Прочитати текст, визначити його тему та головну думку. Які типи мовлення поєднано в тексті? Яка роль у тексті портрета? З'ясувати стиль тексту, свою думку обґрунтувати. Вказати в тексті зачин та кінцівку. За самостійно складеним планом зробити усний детальний переказ.

ВЧИТЕЛЬКА

Любов Андріївна, наша вчителька, належала до найвидатніших людей, які траплялися на моєму життєвому шляху. Вона була красуня, з вогнистими очима, пшеничним повним свіжим обличчям, чорними, наче мальованими, брівками та надзвичайною посмішкою.

Любові Андріївні так хотілося прищепити своїм вихованцям свій красивий політ думки, свою любов до людей, до життя, свої палкі поривання! Нас у неї було багато, гамірливих розбишак, тому в ній жив воркітливий голубок і сам демон. Адже щоб прищепити щось, треба було насамперед тримати нас у залізних білих і ніжних рученятках.

Були це найщасливіші роки мого життя. Ця чарівна жінка сідала за стіл, брала підручник, як чарівний сувій, розгортала його і водила нас по рідній землі, по суші й по морю, зазірала в глибини шахт і безодні морів, підіймалась з нами до зірок. Вона вливала в наш мозок тверезу мужність і водночас в серце чутливість до всього прекрасного.

Уроки все-таки задовгі, й у чотирьох стінах сидіти скучно. Ми ходили на екскурсії. Ходили восени, ходили у бір, у змішані гаї, на річку. Ходили весною по фіалки, ходили по сон-цвіт, бували там, де потім, мабуть, вже ходити не доводилось.

Хіба не Любов Андріївна показувала нам, де мостять свої гнізда сороки, де вирила свою нору лисиця, де в травні найбільше конвалій? Як же приємно було їй у цьому допомагати!

А випадав сніг, насувалася зима з морозами, і тут Любов Андріївна не губилася. Починалося готування до ялинки. Щоб зробити ялинку красивою, треба було страшенно багато вміти, багато чого навчитися. Весь грудень було роїння й кипіння, місяць чекання, підготовки, переживань, хвилювання.

Чарівна душа в цієї жінки! А як вона знаходила з нами слово! Як розмовляла! Ось проминули роки, а образ прекрасної людини все стоїть перед очима.

За І Сенченком

36. Прочитати текст, визначити його тему та головну думку. Дібрати заголовок. З'ясувати стиль тексту, назвати поєднані в ньому типи мовлення. Наскільки важливою є роль у тексті портретів? За самостійно складеним планом зробити стислий переказ (усно).

Пастух Семен Гедзь був бравим парубчаком, трошки, скажемо, ще молоденьким, бо лише чотирнадцятий минав. Та дорослі парубки вже не гнали його від себе і навіть самі кликали, бо дуже вже вмів витягати пісень. А що Семен дуже смугловидий був, і що двоє зубів у нього вибито, і що шепелявив, ніхто нічого того не помічав.

А як прибило до панського двору Семена Комара, так усе й перемінилося. Як на те, і Семен Комар шепелявив! Тоді почали помічати, що й Семен Гедзь ні «ш», ні «ж» не вимовляє. Та до того Семен Комар був тоненький, сіренький, білявий, ну, справжній комарик! А через це стало помітно, що товариш його – дуже смуглявий, аж чорний, з сивими плямами на обличчі й жовто-карими очима, і справді схожий на гедзя.

У лузі тихо. Побіч пасовиська розляглися пишні, кучеряві баштани. Семен Комар погнав свою худобу до води, а Семен Гедзь осунув череду далі від баштану й сів під куренем.

Ось тюпає Семена Комара бабуся. Личко в неї крихітне, замотане хусткою, оченята без вій, червоненькі, закислі, посміхаються. Уст немає, тільки ямочка, а й вона, і носик, і всі зморшки посміхаються.

Семен Гедзь заводить бабусю до куреня й кличе Семена Комара. Той відразу відгукується.

Ще раз перевіривши, чи не може череда підібратись до баштану, Семен Гедзь наближається до куреня й прислухається до розмови.

- Я, бабусю, ніколи з ним не сварюся, - чує Семен. – Я все роблю, як він каже. Він добрий-предобрий!

- І не сварися, дитино! – відказує тара. – Ви ж обидва сирітки, наймиточки бідненькі...

Бабуся прощається і йде. Відігнавши худобу від баштану, пастушки сідають обідати. Виймають з торби рудий хліб, розв'язують із хустинки принесені бабусяю бублики. Раз хліба, раз бублика.

Пообідавши, Семен Гедзь обіймає Семена Комара і, прокашлявшись, починає пісню. Той підхоплює. Голоси, обнявшись, ширяють над лугом, над чередою, над хвилями розпеченого сонцем повітря.

За В. Винниченком

37. Прочитати текст, визначити його тему та головну думку. З'ясувати стиль тексту, свою думку обґрунтувати. Назвати поєднані в тексті типи мовлення. Яка роль портрета в тексті? За колективно складеним планом усно переказати текст, діалог «проговоривши» за особами. Пофантазувавши, ввести в текст самостійно складений опис зовнішності Петра Сагайдачного.

НАРЕЧЕНА

Човен з розгону ткнувся в золотаву обмілину. Настя кинула весла, згребла накидане на дні човна латаття і підвелася на весь зріст.

Була вона струнка, міцна, років вісімнадцяти, з розкішною каштановою косою і чорними очима. Тонкий носик з горбинкою і нервовими ніздрями, трохи піднята верхня губа і брови серпами – усе виявляло гордовиту, непокірну натуру. Добре розвинене підборіддя вказувало на силу волі й стійку вдачу.

Вітер тріпав рукава її сорочки, крізь одяг відчувалася струнка постать. Затуляючи очі долонею, дівчина стояла в човнику, пильно вдивляючись у вершника на дорозі. Раптом вона скрикнула дзвінко й радісно.

Вершник озирнувся, очі, його спалахнули. Він скочив з коня й кинувся назустріч Насті, що бігла до нього узбережжям.

- Не чекала? – неголосно спитав Сагайдачний, міцно стиснувши руки дівчини. Очі його блищали м'яко й радісно.

- Чекала. Вдень і вночі, але це так... несподівано... так... Я стільки сліз пролила.

Тільки тепер побачила Настя, що Сагайдачний не сам. Двоє джур і старий кобзар Карпо трохи відстали дорогою і тепер доганяли гетьмана, ніяково стримуючи коней. Вони не знали, чи їхати далі, чи завернути назад.

- Це моя наречена, - всміхнувся до них Сагайдачний. – Погуляєте взимку на нашому весіллі, якщо будемо живі й здорові.

Джури спалахнули смаглявим рум'янцем, а кобзар примружив очі й зашамотів:

- Високо літаєш та влучно б'єш, Петре Конашевичу. Такої краси ніде в світі немає.

Настя зніяковіла і, ховаючи очі, смикала косу, потім схаменулася, низько-низько вклонилась і швидко побігла до хати. Сагайдачний пішов за нею.

За 3. Тулуб

38. Прочитати текст, з'ясувати його стиль, назвати поєднані в ньому типи мовлення. Наскільки важливими є в тексті портрети? Який з них можна було б вилучити і чому? Який з портретів є необхідний? Чому? За самотійно складеним планом написати стислий переказ тексту.

УЧИТЕЛЬ

Вишнівська школа – найкраща на весь район, бо попечителькою її була багата й щедра пані Олександра Андріївна. Всі на селі сподівалися, що в таку школу не пришлють абиякого вчителя і, коли промайнула чутка, що новий учитель приїхав, у школу того ж вечора нашилося десятків з півтора цікавих.

Нового вчителя звали Яків Малинка. Це був гнучкий широкоплечий хлопець з добродушним, трохи подзюбанним обличчям. Од його вихрестого чуба, од кожної складочки одежі так і віяло веселістю.

Тільки прибув учитель у село, повиймав і порозкладав у своїй квартирі книжки. Зразу закипіла робота. У класі вечорами загули співи, по хатах пішли ходити новенькі книжечки. Сільська молодь марила вчителем.

Одного дня, одягшись у позичений в колеги вчителя старенький сюртук, Малинка пішов з візитом до попечительки. Покоївка завела його до кімнати, а сама пішла кликати пані.

Малинка підійшов до низенької канапи, сів і ноги простягнув. Але глянув на них і полохливо підібрав, бо куценькі штани піднялися мало не до колін. Хлопець пригнувся і став натягувати їх нижче. Тоді рукава сюртука збіглися до самих ліктів.

Малинка нагнувся. Тут щось тріснуло на шиї. Холодний піт виступив у вчителя на чолі. Він підійшов до люстра, глянув і сам назад одкинувся. У вузенькому полинялому сюртуці, у вишиваній сорочці, з нестриженою кучмою на голові, червоний і спітнілий... Він сам себе не впізнав.

«Треба тікати!» - промайнуло в нього в голові. Та тікати не було вже коли. У дверях з'явилася постать огрядної пані середнього віку з випещеним гордовитим обличчям. Пані оглядала Малинку суворим поглядом. Піднята над одним оком брова виявляла здивування. Тільки Малинка зібрався щось промовити до неї, як вона відступила назад, хряснула дверима і сховалась.

Минуло кілька днів. Стурбований Малинка, незрозуміло поводячи кругом очима, сидів у кабінеті в інспектора. Підстаркуватий, сухий інспектор, з гостреньким носом і з обличчям старого лиса пильно дивився на нього жучками-очима. Він пояснив учителеві, що попечителька вимагає перевести його до іншої школи. Малинка дивився на інспектора ясним, як роса, поглядом.

Вийшовши від інспектора, Малинка спинився за брамою й, чухаючи потилицю, довго дивився на передки своїх черевиків.

За С. Васильченком

§6. Твір-опис зовнішності людини

Відтворюючи вигляд конкретної людини, найбільшу увагу слід звертати на ті ознаки, які є для неї найбільш характерними – риси зовнішності або деталі одягу, які найбільше впадають у вічі, відбивають певні особливості її характеру, передають душевний стан, настрій.

Виразним та емоційно наснаженим словесний портрет роблять художні засоби. Ставлення до портретованої особи можна передати і за допомогою оцінних слів.

39. Прочитати уривки. Чи вдалося письменникам передати ставлення (персонажа чи власне) до описаних осіб? Яким є це ставлення? На які риси вдачі портретованих вказали письменники через описи зовнішності? За допомогою яких художніх засобів це зроблено? Вказати вжиті в уривках оцінні слова.

* Звела очі, а проти мене старий, старий дід. Очі йому незрячі, й така в тих очах тиша й добрість, що я ніколи й не бачила. Борода біла нижче пояса кучерявиться; сидить він у затінку, тільки вечірній промінь сонячний наче червоним золотом його обсипає. Як почувла я слова його ласкаві, аж за серце мене вхопило. Сльози ринули мені з очей, а він простяг руку й поблагословив мене.

За Марком Вовчком

* Сухе, негарне лице його з борідкою, що вкупі зі стриженою головою скидалось на гречану стерню, з маленькими слабими очима й тонкими синіми губами вражало своїм гострим, злим виразом. До такого лица якось ніяково буває звертатися з чимось ніжним та м'яким, ніяково буває дивитись, як воно при цьому стає ще злішим, як тьмяні, з червоними повіками очі робляться немов скляні.

За В. Винниченком

* Це був невисокої, поганої статури чоловік. Лице його м'яке й зніжене, занадто м'яке для чоловіка тридцяти п'яти років, було позначене неживим рум'янцем, як на порцеляновій ляльці. І взагалі він був занадто «ляльковий». Великі сірі очі, довгі повіки. Рівний прямий носик, тонкі, приємно складені уста.

Просто тобі пастушок з малюнка на табакерці!

Однак це враження скоро зникало. Щось чепуристе, жорсткувате було в цих очах, у підтягнутих губах.

За В. Короткевичем

40. До слів **очі, погляд, брови, губи ніс** дібрати по 3-4 епітети та по 2-3 порівняння. Які з дібраних вами художніх засобів можна використати у словесному портреті симпатичної вам людини? Які – в описі зовнішності людини, яка вам не подобається? Які з дібраних вами засобів є емоційно нейтральними (не виражають ставлення до описуваного)?

41. За поданим планом усно скласти опис зовнішності добре знайомої вам людини (товариша, сусіда по парті, однокласника, кіноактора, співака). Який з пунктів плану відповідатиме зачинові, який – кінцівці складеного вами тексту? Дібрати до складеного висловлювання заголовки.

1. Хто ця людина.
2. Що найперше впадає у вічі в її зовнішності.
3. Її зріст, постава.
4. Волосся, зачіска.
5. Риси обличчя. Вираз обличчя.
6. Одяг.
7. Загальне враження (що подобається, а що, можливо, ні).

42. На які риси зовнішності, особливості поведінки ви найперше звернули б увагу, описуючи зовнішність вашої бабусі, дідуся, мами, тата, сестри чи брата? Скласти план опису зовнішності рідної вам людини (простий). Підготуватися до твору-опису за складеним планом (у художньому стилі). Не забувати про використання оцінних слів та художніх засобів. Написати твір у класі.

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

ДОРОГІ МЕНІ ЛЮДИ

* Уявіть собі, що надзвичайна життєва обставина позбавила вас можливості зустріти бабусю, яка за годину приїздить до вас з рідного села (міста). Повідомити рідню ви не маєте змоги, тому змушені доручити найближчому товаришу (подрузі) зустріти бабусю на автовокзалі (залізничному вокзалі). Складіть діалог, що міг би відбутися між вами й товаришем з цього приводу. Детально опишіть зовнішність вашої бабусі. Використовуйте в діалозі деякі з поданих у рамці слів та словосполучень. «Проговоріть» діалог за особами.

Серед натовпу пасажирів, привертає погляд, неможливо сплутати, на пероні, важений багаж, гостинці для рідні, гостинність, розгубленість, надзвичайна лагідність, виняткова чемність, кінцева зупинка тролейбуса, оплата за проїзд, станція метро, за адресою, міська метушня, висотні будинки, гомінкі вулиці, залюднені майдани.

* Уявіть собі, що ваші батьки виїхали в тривале закордонне відрядження, тому ви живете в сім'ї старшої сестри. У вас народився племінничок. Складіть текст листа до тата й мами (ви побачитеся лише через півроку). Опишіть зовнішність синочка вашої сестри – найпершого онука ваших батьків. Через портрет немовляти передайте ваше ставлення до дитини. Висловіть ставлення до щасливої події.

* Разом із сестрою ви запрошені на день народження до вашої однокласниці. З сестрою ви домовились про зустріч біля пам'ятника у міському парку. Зустрівшись, ви разом повинні вирушити у гості, сестра незнайома з вашою однокласницею і не знає її адреси. Трапилося так, що ви затримуетесь і не встигаєте на зустріч. Єдиний вихід – потелефонувати іменинниці й попросити зустріти сестру. Складіть діалог (телефонна розмова) між вами та однокласницею. Опишіть зовнішність сестри. Не забудьте попросити пробачення. «Проговоріть» телефонну розмову за особами.

* Товариш звернувся до вас із проханням допомогти розшукати рідкісну книжку, яка потрібна йому для підготовки реферату. Ваша мама перейнялася його проханням і віднайшла книгу в бібліотеці установи, де вона працює. За годину він повинен був прийти до читального залу бібліотеки. В останню мить виявилось, що до установи вашого товариша не пропустять (установа режимна). Мама погодилась винести йому книжку до дверей установи. Домашнього телефону ваш товариш не має. Він дзвонитиме вам. Складіть текст телефонної розмови між ним та вами. Опишіть зовнішність вашої мами. «Проговоріть» телефонний діалог за особами.

§7. Поняття про публіцистичний стиль мовлення

43. Прочитати уривок з газетної публікації. Яка мета висловлювання? Кому воно адресоване? Наскільки злободенною є його тема? Чи може воно

вплинути на читача або слухача, сформуванати певне ставлення до порушеної суспільної проблеми? Визначити стиль уривка.

Я росіянка, народилася і деякий час жила у Грузії. Національну проблему відчуваю серцем.

Вдячна тій грузинській школі, вчителі якої навчали мене грузинської мови. І тоді, і тепер вважаю: кожен громадянин будь-якої національності, що проживає на чужій землі, повинен знати її мову. В цьому й повага до господарів землі, і зручність, і рівноправність.

Той, хто приїхав, наприклад, до Англії, чомусь не вимагає, щоб з ним говорили його рідною мовою. Там усі приїжджі слухняно спілкуються мовою місцевою, не відчуваючи себе ні ображеними, ні приниженими.

Проживаючи на чужій землі, слід не забувати: ми у гостях і поводитися треба відповідно.

Кожен народ буде ревно оберігати й розвивати свою культуру й мову як засоби самовираження. Чи ж варто з цього дивуватися? Що тут обговорювати й на що гніватися? Так є, так і повинно бути.

За С. Черняковою

44. Прочитати текст. З'ясувати значення виділених слів. Дати відповіді на запитання: у якій сфері життя суспільства вживається публіцистичний стиль?? Які жанри публіцистичного стилю вам відомі? У формі плану виписати з тексту основні ознаки публіцистичного стилю.

Зразок.

Основні ознаки публіцистичного стилю:

- 1) інформативність;
- 2) -----;
- 3) -----і т. ін.

Публіцистичний стиль – це різновид літературної мови, що використовується у суспільно-політичній сфері життя. Він уживається в газетах, суспільно-політичних журналах, пропагандистських радіо- та телепередачах.

Публіцистичний стиль існує в таких жанрах, як звернення, відозва, прокламація, передмова, стаття, замітка, огляд, інтерв'ю, радіо-, кіно-, телепубліцистика та ін.

Метою публіцистичного стилю є точно, доступно, яскраво інформувати читача (слухача) про найважливіші події життя нашої країни та за рубезем, викликати в нього певне ставлення до того, про що сповіщається, а інколи й спонукати до певних дій. Отже, публіцистичний стиль виконує дві функції: інформативну (повідомлення) та впливу (агітаційна функція).

Мета публіцистичного стилю зумовлює основні його ознаки: інформативність, логічність, фактографічність, образність, відверту оцінність.

За Ф. Гужвою

Словник

Пропаганда – поширення й роз'яснення певних ідей, вчень, поглядів.
Агітація – поширення певних ідей з метою політичного впливу на людей, дія, що має на меті переконати в чомусь, спонукати до чогось. *Прокламація* – листівка, друкована відозва агітаційного характеру. *Функція* – призначення.
Логічність – тут: розумність, внутрішня закономірність.

45. Прочитати газетну публікацію. До якого стилю слід віднести її текст? Свою думку обґрунтувати, визначивши мету публікації та назвавши наявні в тексті ознаки стилю. Вказати суспільно-політичну лексику (слова, пов'язані з суспільно-політичним життям), окличні речення, риторичні запитання, оцінні слова.

КОЛИ Ж ЦЕ СКРЕСНЕ КРИГА?

Чи можете ви, шановний читачу, уявити, щоб котрийсь державний діяч, скажімо, депутат-парламентарій Франції, звернувся до французького народу не французькою мовою?

Запитання риторичне і щодо Франції безглузде.

З Францією за кількістю населення, наявністю природних ресурсів тощо часто порівнюють Україну. Але те, що неможливе у Франції (та й у будь-якій іншій цивілізованій країні), можливе в Україні.

Хто нарешті пояснить (популярно і головне – результативно!) власникам приватних крамниць і кіосків, на території якої держави вони працюють, і категорично порадить їм не ігнорувати державної мови? Які кадри і який час потрібні для того, аби зробити україномовною рекламу бодай у центрі столиці?

Такі питання можна ставити й ставити. Хоч їх уже давно поставлено, висвітлено, обговорено й накрито величезною адміністративною кригою заходів та постанов.

Коли ж скресне та крига?

За О. Пономарівим

Словник

Ігнорувати – нехтувати, навмисне не помічати. *Адміністративний* – такий, що стосується адміністрації, тобто органів виконавчої влади держави, урядового апарату.

46. Прочитати. Використавши набуту з тексту інформацію, дібрати з газет і записати приклади суспільної лексики, риторичних запитань та звертань.

У публіцистичному стилі широко вживається суспільно-політична лексика, яка охоплює ті явища дійсності, які пов'язані з політичним, громадським життям людей. Це назви урядових установ, організацій, політичних партій, назви суспільних організацій, посад тощо (Верховна Рада, Президент, спікер, Кабінет Міністрів, християнсько-демократична партія, ООН, демократія, незалежність, етнічний).

Публіцистичному стилеві властиве використання спонукальних речень. За інтонацією вони здебільшого є окличними (*Замисліть над цим явищем! Будьмо уважні до того, хто поруч з нами! Шануймося!*). Часто вживаються неповні речення.

Досить поширеними є риторичні звертання, тобто звертання до відсутніх осіб, предметів та явищ, абстрактних понять з метою привернути до них увагу. Використовуються й риторичні запитання. Вони не розраховані на одержання відповіді, їхня мета – надати текстові емоційності.

У публіцистичному стилі вживаються емоційно забарвлені слова (*вітчизна, патріот, дерзновенний, надихати, діяння*) та слова, що містять відверту оцінку (*благородний, злочинний, обманний, облудний, добродійний*).

У публіцистичному стилі використовуються повтори, зворотний порядок слів (інверсія), антитеза.

З підручника

Словник

Риторичний – такий, що стосується риторики – науки красномовства.
Антитеза – протиставлення.

47. Прочитати текст, визначити його тему та головну думку. Який тип мовлення покладено в основу тексту? Визначити стиль тексту, свою думку обґрунтувати. Вказати суспільно-політичну лексику, риторичне запитання, емоційно забарвлені та оцінні слова.

Нація є надзвичайно живучою. На багатьох історичних прикладах можна упевнитися, що цілковито знищити підкорену націю не спроможний жодний завойовник. Навіть тоді, коли триматиме її в неволі століттями. Але за єдиної умов: не буде знищено історичну пам'ять і мову.

Коли нація, доведена до краю загибелі, опам'ятовується і вдається до власного порятунку, вона передовсім вихоплює з пожежі саме ці найкоштовніші цінності. Без мови й історичної пам'яті нація втратила б саму себе. Хіба ж не з порятунку мови пам'яті розпочиналося наше нинішнє національне відродження?

За Р. Іваничуком

§8. Детальний усний переказ тексту публіцистичного стилю

48. Прочитати текст, визначити його тему та головну думку. Дібрати заголовок. Визначити стиль тексту, свою думку обґрунтувати. Вказати суспільно-політичну лексику, риторичні запитання. За самотійно складеним планом усно переказати текст.

Зовсім не коштовності, не золоті зливки, нібито вивезені гетьманом Полуботком до Англії, мріяли передати наші пращури наступним поколінням. Вони прагнули виплекати інший скарб – вільну Україну. А ще – духовність, національну самоповагу.

Гірко визнавати, що й до сьогодні ім'я Павла Полуботка для багатьох українців пов'язане лише з тим легендарним скарбом. Прикро, що матеріальні турботи заступили нині запити духовні. Хоч, звичайно, важко говорити про виховання духовності й самоповаги в народі, чия історична пам'ять свідомо руйнувалася.

Народ, позбавлений історичної пам'яті, перестає бути народом. Майбутнє можна будувати лише на історичному ґрунті. Це доведено самим життям.

Як же страшно віддати майбутнє в руки тих нині юних людей, котрі за ідеал мають торговельний кіоск, а весь свій хист спрямовують на примноження «зелених». Хоч не лише вони у тім винні...

Чи ж може пробитися до таких голос чесного письменника, пробитися через галасливі теле- і радіореклами, що обіцяють солодке, зручне, не переобтяжене болісними роздумами над долею рідної землі існування? І що важить для таких голос сивого вчителя який за титанічну свою працю не одержує жодної винагороди?

То хто допоможе українцям зберегти в собі людське? Хто навчить мудрості бути українським народом на українській землі?

За Н. Черченко

49. Прочитати. Визначити стиль тексту, свою думку обґрунтувати. За самотійно складеним планом зробити переказ (усно).

СКАРБ І СМЕРТЬ ПАВЛА ПОЛУБОТКА

Хто в Україні не знає легенди про скарб гетьмана Полуботка? Легенду про золоті зливки зі скарбниці Війська Запорозького, які згідно із заповітом гетьмана нібито поклали на збереження до англійського банку? Воля Полуботкова була така: гроші мають бути повернуті Україні тоді, коли вона стане незалежною державою. Фінансисти підраховували, що до сьогодні та сума зростає більш ніж у тисячу разів.

Проте документів про внесок Полуботка до банку в англійських архівах не виявлено. Досі легенда є загадкою без відповіді.

Хто ж такий Павло Полуботок? Свого часу це ім'я вимовляли в Україні з глибокою повагою. Гетьман на те заслужив, бо був справжнім патріотом свого народу.

Нестерпно тяжкі часи прийшли в Україну після Полтавської битви. Царські вельможі нещадно утискували народ. Селяни, учорашні вільні козаки оберталися на кріпаків.

Тимчасово обов'язки гетьмана виконував шанований серед козацтва чернігівський полковник Павло Полуботок. Він вирізнявся освіченістю, кохався в книжках, волів іноземними мовами. Мав гордий і незалежний характер.

Перед Петром I Полуботок рішуче відстоював козацькі права, захищав селянство. Цим він не раз викладка божевільну лють узурпатора.

Якось Полуботок поїхав до Петербурга з документами, у яких йшлося про кривди, яких зазнавав український народ від російських вельмож. Це розлютило царя остаточно. Він наказав заарештувати гетьмана й кинути до в'язниці.

Гордий український лицар був закатований. У його особі Україна втратила ще одного свого славного сина.

Ще довго поряд з іконами висіли в українських хатах портрети славного Полуботка.

За М. Слабошпицьким

Словник

Узурпатор – особа, яка привласнила чужі права на щось.

§9. Особливості будови роздуму

Роздум-доведення – не висловлювання, мета якого – довести істинність або хибність якоїсь думки (тези).

Роздум-доведення буває розгорнутим та стягненим.

Схема будови розгорнутого
роздуму-доведення

ТЕЗА — ДОКАЗИ — ВИСНОВОК

Схема будови стягненого
роздуму-доведення

ТЕЗА — ДОКАЗИ

У роздумі-поясненні заздалегідь зрозуміло, що висловлена думка сумніву не підлягає. Тому в доведенні її істинності чи хибності немає потреб. Мета роздуму-пояснення – витлумачити

зміст тези.

Роздум-доведення відповідає на питання: ЧОМУ?

Роздум-пояснення відповідає на питання: ЩО ЦЕ ТАКЕ?

50. Прочитати уривки. Визначити, в основу якого з них покладено роздум-доведення, у якому подано роздум-пояснення. Вказати в кожному з роздумів тезу. У роздумі-поясненні визначити доказ та висновок. З'ясувати стиль кожного з уривків.

* Подвиг – це вчинок, який вимагає від людини граничного напруження волі та сил, пов'язаний з подоланням надзвичайних труднощів. Потреба у здійсненні подвигу виникає здебільшого у виняткових обставинах (під час воєн, стихійних лих, катастроф).

Здійснення подвигу пов'язане із самовідданістю і являє собою вибір, що досягається ціною щастя, а, можливо, й життя.

Подвиг є винятковим фактом.

Зі словника етики

* Виголошення закликів типу «В житті завжди є місце для подвигів», спроби принизити подвиг до рівня звичної норми поведінки є найгрубішою фальшкою, тому що подвиг – це злет душі, це звитяга, це факт виняткового героїзму, принесення себе в жертву заради порятунку людини чи людей, які, можливо, зовсім тобі незнайомі, і доля яких ще мить тому зовсім тебе не обходила.

Далеко не кожен спроможний на таку самовідданість! Отже, не будемо лицемрити, закликаючи до масового героїзму.

З журналу

51. Прочитати уривок. Визначити: доводить автор тезу чи її пояснює? Чи завжди можна чітко розмежувати доведення й пояснення? Що є основною ознакою роздуму як такого? З'ясувати стиль уривка.

Земля не може жити без сонця, а людина без щастя. В години великих переживань і тривог людське серце схоже на криничку, яка очищається від мулу, тому що тоді пізнається справжня ціна людяності, тоді пізнається і щастя. В такі часи з подивом довідуєшся, як мало і як багато треба тобі на віку, як погано ти йшов по своїй дорозі, як завчено ти говорив «добрий день», не творячи цього доброго дня, навіть гірше, ремствував на нього, бо тріски буднів часто заслоняли золото променів.

Такі думи час від часу рояться і злітають з душі кожного з нас.

За М. Стельмахом

У тексті-роздумі вказується причиново-наслідкові зв'язки між предметами та явищами, застосовується співставлення чи протиставлення (тверджень, аргументів, прикладів), робляться узагальнення.

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

НА КЛАСНИХ ЗБОРАХ

* На класних зборах, присвячених обговоренню поточних справ, з'ясувалося, що не всі учні мають матеріальну можливість придбати необхідні для навчання словники (орфографічний, тлумачний, фразеологічний, словник іншомовних слів та ін.) і посібники.

Складіть текст виступу з пропозицією створити в кабінеті української мови «Бібліотеку словників», яка працюватиме в режимі читального залу. Текст виступу побудуйте у формі роздуму. Вдайтеся до публіцистичного стилю. «Проговоріть» свій вступ перед однокласниками.

* На класних зборах прозвучала пропозиція надати посильну допомогу сирітському будинкові (у вигляді іграшок, одягу та інших речей, які вже були в користуванні). Чимало ваших однокласників висловились проти такої допомоги, мотивуючи це тим, що в такий непростий час кожен повинен піклуватися насамперед про своїх близьких. Складіть текст свого виступу на підтримку пропозиції про допомогу сиротам. Виступ побудуйте у формі роздуму, вдайтеся до публіцистичного стилю. «Проговоріть» виступ.

* На класних зборах виникла суперечка щодо того, за чий рахунок слід лагодити шкільні меблі – розхитані стільці, подряпані парти, шафи з перехнябленими дверцятами. Хтось запропонував шукати спонсора, хтось – просити батьків профінансувати фаховий ремонт. Складіть текст свого виступу з пропозицією поремонтувати меблі силами учнів за допомогою й за участю батьків. Виступ побудуйте у формі роздуму в публіцистичному стилі. «Проговоріть» виступ, дайте відповіді на питання однокласників, якщо такі виникнуть.

§10. Усний твір-роздум дискусійного характеру

52. Прочитати текст, дати відповіді на запитання: які бувають суперечки? У чому полягає різниця між дискусією й полемікою? До якого типу мовлення слід віднести поданий текст? Визначити його стиль.

Замислімось, що таке суперечка і з якими її видами нам доводиться мати справу.

У тлумачному словнику зафіксоване таке значення цього слова: «Суперечка – словесне змагання між двома або кількома особами, які не погоджуються в якомусь питанні». У науковій літературі це слово означає процес обміну протилежними думками.

У нашій мові існують такі слова, як **диспут**, **дебати**, **дискусія**, **полеміка**. Подекуди вони вживаються як синоніми. Проте насправді ці слова позначають різні види суперечки.

Слово **диспут** колись означало публічний захист наукового твору, написаного для здобуття наукового ступеня. Нині в цьому значенні слово не вживається. Диспутом називають публічну суперечку на наукову або суспільну тему.

Слово **дебати** означає обмін думками з приводу якихось питань. Так здебільшого називають суперечку, яка виникла під час обговорення доповіді, повідомлення на зборах, засіданнях, конференціях.

Дискусією називають публічну суперечку, метою якої є з'ясування й протиставлення різних точок зору на спірне питання, пошук та вияв істини. Дискусія є ефективним способом переконання, адже її учасники самі доходять до того чи іншого висновку.

Інший характер має **полеміка**. Це не просто суперечка, це протистояння, протиборство сторін, думок та ідей. Полеміку можна визначити як боротьбу принципово протилежних думок з приводу того чи іншого питання, публічну суперечку з метою відстояти власну точку зору й спростувати думку супротивника.

Якщо учасники дискусії прагнуть прийти до єдиної думки, знайти спільне вирішення, то мета полеміки інша - отримати перемогу, ствердити власну позицію.

За Л. Павловою

53. До поданих іншомовних слів дібрати українські відповідники, за потреби користавшись словником. Утворені пари слів записати.

Дискутувати, полеміст, опонент, аргумент, позиція.

Для довідок

Обговорювати, сперечатися; учасник полеміки, суперечки; особа, що заперечує комусь у публічній бесіді, супротивник; доказ; точка зору.

Дискусію може викликати розбіжність поглядів питання. Як засіб підготовки до участі в дискусіях можна розглядати твір-роздум дискусійного характеру.

В основу роздумів автора такого твору має бути покладене питання, яке між різними людьми викликає незгоду.

У творі-роздумі дискусійного характеру бажано навести дві-три протилежні точки зору на обговорюване питання. Власну позицію автор твору повинен якнайчіткіше обґрунтувати, тобто вдатися до аргументів, проілюструвати їх прикладами.

Твір-роздум дискусійного характеру komponується за такою схемою:

I. ЗАЧИН (підведення до обговорення: що спонукало автора взяти участь у дискусії, можливо, він став свідком якоїсь події, з кимось познайомився, щось прочитав...)

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА. ТЕЗА, яку обстоюватиме або спростовуватиме автор твору.

1. -----;
2. -----;
3. ----- і так далі.

III. ВИСНОВКИ

Переказуючи чужі погляди на питання, висловлюючи власну точку зору, автор твору повинен обов'язково вдаватися до аргументації.

54. Прочитати написані семикласниками твори-роздуми. Що дає підстави вважати їх творами дискусійного характеру? В кожному з творів визначити тезу, вказати аргументи. В кожному з творів вказати зачин та кінцівку (висновки). З'ясувати стиль творів. Який з них є, на вашу думку, переконливішим і чому?

ЧИ ПОТРІБНЕ НАМ УКРАЇНОЗНАВСТВО

Коли ми навчалися в початкових класах, були в нас такі собі уроки народознавства. Тут було все ясно: рушники, криниці, полив'яні миски й вишивані сорочки. Тобто етнографія – вивчення побуту й культури народу. Святе діло.

У середніх та старших класах замість уроків народознавства з'явилися уроки українознавства. На них ми одержуємо інформацію з історії та географії України, щось вивчаємо про фольклор, звичаї тощо.

Чи ж потрібні сучасним школярам такі уроки? Звичайно, ні! Адже про природу, кліматичні умови чи корисні копалини України йдеться на уроках географії, історію України ми вивчаємо на уроках історії України. Народні

пісні, думи, прислів'я й загадки вивчали й ще вивчатимем на уроках літератури.

Що ж до вивчення народних свят чи обрядів, то навіщо вони, скажімо, мені? Нащо оті білявенькі хатинки, вишневенькі садочки, калини-малини, верби й тополі?

Нащо мені наприкінці ХХ сторіччя, у добу космічних надшвидкостей, воли круторогі? Чому я, майбутній астронавт чи електронщик (а зовсім не чумаки чи пасічник), повинен гаяти дорогоцінний час на увесь цей ветхий непотріб? Чи ж не краще зайву годину витратити на вивчення іноземної мови, економіки чи інформатики? Або ще чогось, у сьогоднішньому житті вкрай необхідного?

І ще одне. До чого привчають, на що надихають усі оті веснянки, русалки у віночках, подоляночки в стрічечках? Привчають до мрійливості, сльозливості, сопливості. Сучасній людині такі риси протипоказані. Життя нині вимагає іншого: незворушності, самовпевненості, жорстокості.

Усе те українознавство, усі ті козаки з шаблями, вінки з плахами, вітряки з галушками – данина моді. Усе це (вірніше, захоплення цим) зникне й забудеться. Потрібно навчатися того, що справді згодиться в житті.

ЧИ ПОТРІБНЕ НАМ УКРАЇНОЗНАВСТВО

Як часто доводиться чути від однокласників таке: «Навіщо нам уроки українознавства? Нащо розповіді про далеке минуле, про прадавні традиції та забуті обряди? Ми ж такі сучасні, такі ерудовані й заклопотані! І вступаючи до вузу, доведеться складати не колядки й щедрівки, а математику й іноземну мову...»

То чи ж повинен сучасний школяр вивчати українознавство? На мою думку, повинен.

Адже українознавство – це зовсім не шароварщина, не вареники в макітрі й не гопак на самодіяльній сцені. Це система знань про наш народ, це пізнання історії й культури наших предків та сучасників, це усвідомлення єдності з попередніми поколіннями українців, їхнім духовним світом. Українознавство – це поєднання знань історії України, українського фольклору, літератури, мистецтва.

Зневажаючи свій народ і знання про свій народ, нехтуючи його традиціями, неможливо відчувати себе українцем. Створити справді горду й незалежну державу, заслужити повагу в світі зможуть лише ті її громадяни, кожен з яких відчуватиме в собі дійсно українську душу.

55. На одну з поданих тем усно скласти твір-роздум дискусійного характеру в публіцистичному стилі (тезою буде ствердна чи заперечна відповідь на сформульоване в темі питання). Використати поданий до вибраної теми матеріал.

- Чи варто бути джентльменом?
- Чи потрібна людині дисципліна?
- Кожен з нас повинен бути терпимим?

ДО ТЕМИ 1

Джентльменство – стиль життя та правила поведінки. Первісно термін «джентльмен» означав людину шляхетного походження, яка належала до привілейованого стану суспільства і не працювала фізично.

У переносному значенні слово «джентльмен» використовується нині на позначення певної суми позитивних рис. До чеснот джентльменства належить ввічливість, підкреслена люб'язність, чесність, винятково поважливе ставлення до жінок.

ДО ТЕМИ 2

Дисципліна – певний порядок поведінки людей, що забезпечує погодженість дій у колективі, обов'язкове засвоєння та виконання людьми встановлених правил. Засобами підтримання дисципліни є звичаї, традиції, норми, суспільні звички, смаки, авторитет певної організації чи керівника.

Починаючи з 30-х років суть «соціалістичної» дисципліни в СРСР було деформовано, запанували насильницькі форми підтримання дисципліни, які доповнювались навмисне й постійно підтримуваним страхом. Залишки такої «авторитарної» дисципліни зберігаються в деяких школах.

Як стверджує історичний досвід, повнокровний та ефективний розвиток суспільства можливий лише за умови, що дисципліну буде засновано на свідомості, самостійності та творчості окремих особистостей та певних груп людей.

ДО ТЕМИ 3

Терпимість – якість, що характеризується намаганням досягти взаємного розуміння, переконань, віросповідань, звичок, поведінки людей. Узгодження різних інтересів та поглядів за умови терпимості здійснюється без застосування тиску, методами роз'яснення та переконання. У наш час взаємна терпимість між різними політичними системами, культурами, світоглядами, а також окремими особистостями є необхідною умовою виживання людства.

56. Яке з поданих висловлювань сприймається сьогодні як дискусійне? Чи завжди воно так сприймалось? З чим пов'язане різне сприйняття одних і тих тверджень людьми різних поколінь та різних історичних епох? Узявши одне з висловлювань за тему твору дискусійного характеру, скласти й записати план такого твору. Усно скласти твір за планом (публіцистичному стилі).

Життя без волі – ніщо.

Античний вислів

Без труда нема плода.

Народне прислів'я

Потрібно учитися - завжди пригодиться.

Народне прислів'я

§11. Замітка дискусійного характеру в газету

Замітка – інформаційний жанр, у якому в лаконічній формі повідомляється про важливі, суспільно вагомі події, цікаві факти.

Замітка характеризується високою оперативністю, злободенністю, правдивістю.

Залежно від характеру фактичного матеріалу, способу викладу позиції автора замітки бувають такі: *замітка-інформація, замітка-пропозиція, замітка-подяка, замітка дискусійного характеру* тощо.

Словник

Інформація – повідомлення. *Жанр* – різновид. *Оперативність* – вчасність.

57. Прочитати замітку. Як ви гадаєте, чи всі читачі газети, де було її надруковано, погодяться з її автором? Чи спроможна замітка викликати обговорення порушеної в ній проблеми, тобто дискусію? Які думки можуть бути висловлені учасниками дискусії?

ЧИ ВСЕ МОЖНА ЗА ГРОШІ

Хто з нас не чув просторікувань про те, що купити можна все на світі? Аби гроші. Пам'ятаєте античний вислів «гроші не пахнуть»? З нього можна робити висновок, що й продати можна все. Аби зиск, аби вигода.

Сьогодні в багатьох газетах на відведеній під рекламу сторінці можна прочитати таке: «Куплю Зірку Героя», «Продам орден Перемоги», «Придбаю колекцію нагород періоду Великої Вітчизняної війни».

Люди, що з нами сталося? Невже можна гендлювати людською пам'яттю і людською кров'ю? адже саме за пролиту в боях кров нагороджували тими орденами й медалями! Невже можна продати дідів орден, не зганьбивши честі роду? Якими матеріальними негараздами можна виправдати продаж власної совісті?

А чи пристойно газетам друкувати настільки непристойні оголошення? Чи за гроші пристойно геть усе? Навіть унормування цинічного ставлення до історії?

Словник

Гендлювати – перепродувати із зиском. *Цинічний* – такий, що пов'язаний із *цинізмом* – зневажливим ставленням до досягнень культури, духовних і моральних цінностей, загальноприйнятих норм поведінки.

58. За поданим планом проаналізувати подану в попередній вправі замітку.

ПЛАН АНАЛІЗУ ЗАМІТКИ

1. Наскільки чітко сформульоване питання, що обговорюється.
2. Чи наведено різні погляди на обговорюване питання.
3. Наскільки чітко висловлена позиція автора.
4. Чи переконливою є наведена автором аргументація.
5. Чи спроможна замітка переконати читача у правоті автора.
6. Чи додержано вимог публіцистичного стилю.
7. Наскільки вдалим є заголовок.

59. За поданим початком продовжити замітку дискусійного характеру, як пам'ятку використовуючи поданий у попередній вправі план аналізу замітки. До завершеної замітки дібрати заголовок.

Мабуть, вам доводилось бачити рекламні плакати із закликом: «Жіночий кікбоксинг - це твій шанс»? Який такий шанс? Дівчина-кікбоксер може одержати престижну валютну роботу, під час змагань побачити світу... Це якщо їй пощастить стати профі. Якщо ж професіоналом не стане, то принаймні нічого не втратить. Набуде фізичної сили, спритності, витривалості. За бажання працюватиме бодігардом у багатенького олігарха. В усякому разі завжди зможе захистити саму себе...

А тим, хто розводить сентименти щодо того, що дівчата-кікбоксери втрачають такі риси, як жіночність і граціозність, хочеться відповісти...

Довідка. *Кікбоксинг* — вид спорту, в якому техніка і правила боксу сполучаються з прийомами східних єдиноборств (удари ногами, підсічки, кидки тощо).

Словник

Сентименти – надмірна чутливість.

60. Вступити в дискусію з автором поданої в попередній вправі замітки (з позиції «проти» схвалення жіночого кікбоксингу). Викладаючи різні погляди на обговорюване питання, використати конструкції: «Часто доводиться чути, що...», «Нерідко висловлюється думка, що ...». У якому стилі ви складатимете текст замітки? Чому? Дібрати до замітки заголовок.

61. Скласти дві замітки дискусійного характеру (з позиції «за» і з позиції «проти») щодо обговорення однієї з зазначених нижче проблем. До обох складених заміток дібрати заголовки.

- Переглянути екранізацію художнього твору корисніше, ніж прочитати сам твір.
- У спорт повинні йти тільки «перспективні» хлопці та дівчата.
- Знання іноземної мови потрібне тільки тим школярам, які планують у майбутньому виїхати на постійне проживання за кордон.

§12. Твір-оповідання за поданим сюжетом

Оповідання - невеликий розповідний художній твір про одну чи кілька подій у житті персонажа, що відіграють важливу роль в його долі.

Для творів цього жанру характерна проста композиція, однолінійний сюжет, невелика кількість персонажів. Описані в оповідання події, як правило, відбуваються протягом невеликого відрізка часу.

У ланцюгу зображених у оповіданні подій умовно виділяють такі частини: зав'язка, кульмінація та розв'язка. Ці частини визначаються для того, щоб краще зрозуміти розвиток характерів персонажів і зміст твору.

62. Пригадавши котресь із вивчених на уроці літератури оповідань, визначити в ньому зав'язку, кульмінацію та розв'язку. З'ясувати тему оповідання та його основну думку. Який тип мовлення в тексті оповідання є основним? Які ще типи мовлення наявні в тексті? Чому оповідання може бути написане тільки в художньому стилі?

63. Скориставшись одним із поданих сюжетів, написати оповідання. Дібрати до нього заголовок.

I. ЗАВ'ЯЗКА.

До в'язниці приїхав пан, щоб забрати заарештованих за непокору кріпаків на роботу в жнива, аби, мовляв, не їли дарма хліба. Дав начальнику тюрми

хабаря. Розписався за десятьох кріпаків у книзі. Начальник провів пана аж на вулицю.

КУЛЬМІНАЦІЯ.

Біжить переляканий тюремний писар з книгою, у ній підпис – «Кармалюк». Начальник зомлів з переляку. За Кармалюком спорядили погоню.

РОЗВ'ЯЗКА.

Кармалюка зі звільненими арештантами тільки й бачили....

II. ЗАВ'ЯЗКА.

Молодий учений Микола Костомаров готувався до весілля. За старшого боярина запросив свого доброго знайомого. Тараса Шевченка. Той мусив над'їхати з Чернігівщини. На вінчання Костомаров не приїхав – його було заарештовано за участь у таємному Кирило-Мефодіївському товаристві. Наречена знепритомніла.

КУЛЬМІНАЦІЯ.

Поспішаючи на весілля, Шевченко (теж член Кирило-Мефодіївського братства) поромом переправлявся через Дніпро. На березі серед людей снували жандарми, скося поглядаючи на Тараса і саквояжик у його руках... Якщо твори, які лежать у саквояжі, потраплять до рук жандармів, Шевченко буде тяжко покараний. Викинути чи не викинути саквояж у річку?

РОЗВ'ЯЗКА.

Тараса заарештували, повезли до губернатора. Наступного дня Шевченка й наших заарештованих відправили для слідства до Петербурга.

§13. Ділові папери. Розписка

64. Прочитати. Визначити стиль кожного з висловлювань. Який з поданих текстів є частиною документа? Які документи вам відомі? У якому стилі вони складаються?

* Гідність – поняття, що виражає уявлення про цінність кожної людини як особистості, особливе ставлення людини до самої себе та ставлення до неї з боку суспільства. Відчуття власної гідності разом із совістю та честю є одним із способів усвідомлення людиною власної відповідальності перед собою як особистістю.

Зі словника етики

* Ти знаєш, що ти – людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.

В. Симоненко

* Стаття 68.

Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільнює від юридичної відповідальності.

З Конституції України

65. Прочитати. Використавши одержану з тексту інформацію, розповісти про особливості офіційно-ділового стилю.

Будь-який документ складають лише в офіційно-діловому стилі, якому притаманні свої особливості. Тон викладу має бути нейтральним. Не вживаються емоційно забарвлені слова, розмовні звороти, слова зі зменшувально-пестливим суфіксами. Епітети, порівняння та інші художні засоби в мові документів неприпустимі. Точність досягається вживанням тільки однозначних слів, використанням термінів, цифрових даних, зазначенням дат, прізвищ. Викладена в документі інформація формулюється за допомогою суджень, у яких щось стверджується або заперечується.

Документи одного виду мають однакову форму, виклад ведеться за допомогою речень однакової будови. Нерідко використовуються одні й ті самі слова. Традиційні мовні звороти полегшують визначення виду документа. Для ділового папера обов'язковою є назва: *довідка, розписка, заява* тощо.

Документи мають різний ступінь стандартизації. Одні (*розписка, заява, протокол*) більш регламентовані, інші (*лист, оголошення*) менш, а деякі (*автобіографія, характеристика*) мають незначний ступінь стандартизації.

З підручника

Словник

Стандартизація – встановлення єдиних обов'язкових норм і вимог.

Регламентация – встановлення певних правил.

66. Прочитати зразок розписки. Для чого, на вашу думку, такий документ складається? Чи має він юридичну силу?

РОЗПИСКА

Я, вчитель математики Київської середньої школи № 205 Петренко Маргарита Іванівна, одержала у завгоспа школи Мартинюка Володимира Петровича 25 (двадцять п'ять) калькуляторів «МК-33» для роботи з школярами.

15.IX. 1998 р.

Підпис

Для довідок

Юридичний – такий, що стосується законодавства, правових норм. *Юридична сила* – здатність документа спричинити передбачену законом відповідальність за невиконання зазначеного в угоді.

67. Прочитати. Дати відповідь на запитання: з якою метою і як складається розписка? Пригадати відомі вам випадки, коли складався такий документ.

Розписка – це документ, яким укладач підтверджує факт отримання чогось від іншої особи чи організації. Розписка складається за принципом «юридичної довіри».

Пишеться розписка в одному примірнику, від руки. Грошові суми зазначаються і цифрами, і літерами. У документі не повинно бути жодних виправлень.

Розписка завіряється підписом того, хто її склав. Печатка для правомірності розписки не потрібна. Після того, як взяті на певний термін матеріальні цінності повернуто, розписку повертають тому, хто її склав.

Назва документа (розписка) є обов'язковою. У розписці зазначається, кому вона видана, ким і в зв'язку з одержанням яких матеріальних цінностей. Зліва під текстом зазначається дата, праворуч ставиться розбірливий підпис.

З посібника

68. Скориставшись поданим у вправі 66 зразком, від власного імені скласти одну з таких розписок:

- про одержання у вчителя фізичної культури штанги (футбольного м'яча, ковзанів) для індивідуальних тренувань на півроку;
- про одержання у вчителя хімії комплекту пробірок та двох штативів для проведення дослідів у домашніх умовах на тиждень;
- про отримання у директора Київського театру ляльок комплекту маріонеток для роботи шкільного лялькового театру строком на один рік.